

INSTITUTUL DE ARHEOLOGIE ȘI ISTORIA ARTEI

Str. M.Kogălniceanu nr.12-14

☎ - 0040-264-591125

Clădirea nouă

Email: secretariat.arheologie

RO – 400084 - Cluj-Napoca

@academia-cj.ro

PROGRAME ȘI PROIECTE DE CERCETARE PENTRU ANUL 2022 ȘI PERSPECTIVĂ

Programul I: *Contribuții la Istoria Transilvaniei*

Coordonator: dr. habil. Coriolan H. Opreanu

Stadiul cunoștințelor și obiective particulare:

- a) Din punct de vedere geografic, proiectele de cercetare ale Institutului, indiferent de perioada istorică, vizează întreaga Transilvanie și regiunile din vestul și nord-vestul țării (Banatul, Crișana, Maramureșul).
- b) Există încă lacune în cunoașterea evoluției locuirii, cu toate formele sale de manifestare (așezări și descoperiri funerare, fortificații, interpretate toate în relație cu peisajul natural și antropic, în conexiune cu spațiile culturale învecinate sau aflate la distanțe mari etc.) indiferent de perioadă. În raport cu diversele segmente cronologice, cantitatea și calitatea informațiilor disponibile, oferite de cercetarea arheologică, sunt variabile. Tocmai de aceea, unele proiecte de cercetare din cadrul acestui program sunt orientate spre cunoașterea unor forme de habitat, cu toate implicațiile sociale, economice, culturale etc pe care acestea le presupun, din epoca bronzului, prima și cea de a doua vârstă a fierului, precum și din epoca romană (Proiectele 1-2, 4, 7B-8). Altele sunt orientate spre deslușirea unor probleme privind spațiile funerare ale comunităților din diferite epoci și pentru identificarea modului de construire a unor identități comunitare exprimate în rituri și ritualuri comune (Pr. 6-7A și 8). Nu sunt neglijate nici aspectele economice sau cel al conexiunilor inter-comunitare (Pr. 3 și 5).
- c) Studiul formelor de habitat, precum și arheologia ritualurilor permite și o rezolvare mai adecvată a altor aspecte deficitare cum sunt cele ale evoluției interne ale

comunităților, cronologia și legăturile unor culturi arheologice preistorice sau ale societăților din vremurile istorice. (Pr. 1-10).

- d) Sunt necesare studii interdisciplinare, prin colaborarea cu echipe de cercetători de pe plan național și internațional (Pr. 1, 4, 8-9 recurg deja la astfel de metode) pentru aplicarea unor metodologii inovative (spre exemplu dendrocronologie, radiocarbon, analize metalografice complexe, analize paleozoologice, paleobotanice, polinice, paleoantropologice, inclusiv analize ADN sau de izotopi etc.), pentru a înainta în interpretarea materialului oferit de arheologie și pentru a contura scenarii istorice credibile asupra diverselor aspecte și perioade de cercetare.
- e) În consens cu metodologiile actuale, unele proiecte abordează o tematică de *arheologie socială și economică* (Pr. 1, 5, 8-9).
- f) De asemenea, unul dintre proiecte recurg la interpretări bazate pe instrumentele oferite de *antropologia culturală* (Pr. 8).
- g) Cu atât mai mult este important pentru Transilvania și regiunile învecinate studiul relațiilor complexe dintre autohtonii daci și populația celtică stabilită aici încă din sec. IV a.Chr. (Pr. 8). Proiectul nr. 8 propune reluarea discuției în cazul acestui spațiu, pe baza cercetărilor arheologice din ultimele decenii. Este vizată o abordare prin intermediul căreia să fie posibile nu doar analize cantitative sau o cronologie mai precisă, ci și determinări ale identităților comunitare, economice, sociale și culturale, mai ales pe calea studierii riturilor și ritualurilor funerare. Cele mai importante contribuții în discutarea acestei problematici aparțin anilor '60-'70. Între timp, volumul informațiilor a sporit semnificativ, atât ca urmare a cercetărilor din România, dar și din exterior. De aceea, reluarea analizelor, apoi a comparațiilor cu fenomenele de acest fel, înregistrate în alte spații, se impune (Pr. 8).
- h) Problema romanizării, adică a integrării Daciei în civilizația Imperiului Roman, a fost până acum abordată în istoriografia românească în mod superficial, explicațiile bazându-se pe considerente pur teoretice. Situațiile similare, din cazul altor provincii, dovedesc deosebiri dar și asemănările în raport cu realitățile istorice ale Daciei, așa cum le cunoaștem pe baza documentației epigrafice și arheologice. Un rol decisiv în structurarea și evoluția provinciei Dacia l-a avut *limes-ul* nordic al acesteia. Se impune reexaminarea problematicii, în consens cu demersurile în curs ale mediului de specialitate european. Este necesară o reexaminare a chestiunii, prin verificarea datelor deja cunoscute, dar mai ales prin noi cercetări de teren, unele dintre ele nedistructive (prospecțiuni posibile cu ajutorul tehnologiilor moderne)

(Pr. 4). Studiul așezărilor rurale din zona de frontieră joacă de asemenea un rol important (Pr. 2). În sfârșit, viața religioasă din Provincia Dacia, cu aspectele sale cele mai diverse, oferă o privire relevantă asupra conexiunilor acestei zone cu lumea globalizată a secolelor II-III p. Chr. (Pr. 9).

- i) Identificarea cauzelor generale și specifice de formare a depozitelor monetare în tip de pace și de război în Europa romană, de la momentul expansiunii romane în Europa Centrală și de Sud-Est până la prima tetrarhie, practic, între două reforme monetare majore: Augustus și Diocletianus. Situația specifică a teritoriului Daciei, în această privință (Pr. 5).
- j) Este insuficient cunoscut mediul cultural specific diverselor populații migratoare de pe teritoriul Daciei (sec. V–X/XI), situație ce împiedică determinarea mai precisă a specificului civilizației populației autohtone, așa cum poate fi reflectat în vestigiile arheologice. O serie de proiecte au ca obiectiv înlăturarea acestor lacune ale cercetării (Pr. 6, 7A-B).
- k) În alte proiecte se remarcă demersuri teoretice orientate spre o temă decisivă a cercetării: posibilitățile și limitele atribuirilor etnice pe baza vestigiilor arheologice (Pr. 2, 6, 7A-B, 8).
- l) O atenție sporită este acordată dezbaterii temelor: relații între populația autohtonă și migratori; evoluții etno-demografice în lumina surselor arheologice și lingvistice (prin comparația celor două categorii de surse) (Pr. 2, 6, 7A-B).
- m) Pentru epoca migrațiilor și medievală timpurie investigațiile se concentrează și pe determinări cronologice mai precise, argumentate (Pr. 6, 7A-B).

Obiective generale:

- a) Cercetarea unor aspecte ori secvențe cronologice mai puțin cunoscute din preistoria, istoria veche, a epocii migrațiilor și medievală, cu referire la Transilvania și regiunile învecinate, dar și la întreg teritoriul României (totalitatea proiectelor).
- b) Recuperarea rezultatelor unor cercetări arheologice de teren mai vechi, incomplet publicate sau încă inedite.
- c) Publicarea monografică a rezultatelor unor cercetări arheologice de anvergură, recente (săpăturile preventive de pe Autostrada Transilvania sau de pe rețeaua rutieră din Banat).

- d) Crearea unor baze de date pentru zone sau microzone a căror evoluție în vechime este cunoscută în mai mică măsură.
- e) Raportarea teoretică și metodologică a întregului demers științific la standardele mediului de specialitate internațional. Amplificarea contactelor cu mediul de specialitate internațional, elaborarea unor programe și proiecte de cercetare comune (totalitatea proiectelor).
- f) Accent asupra studierii relațiilor multiple dintre antichitatea târzie și epoca migrațiilor, prin comparație cu situația din restul zonelor europene. În general, comparația evoluțiilor locale cu cele din teritoriile învecinate sau mai îndepărtate.
- g) Reformularea unei sinteze asupra evoluției Transilvaniei, teritoriilor vestice și nord-vestice ale României pe parcursul mileniului I p.Chr. (totalitatea proiectelor).

Obiective planificate pentru anul 2022:

1. Structuri și identități economice, sociale, fenomene culturale reconstituite pe cale arheologică:

- Fl. Gogâltan, *Mega fortul epocii bronzului de la Sântana-Cetatea Veche. Vechile și noile cercetări* (planificare: 2020–2022; program I, proiect nr. 1). Obiective 2022: redactarea monografiei arheologice.

- A. Ursuțiu, *Depozitul de bronzuri de la Orosia, com. Cucu jud. Mureș în contextul metalurgiei etapei bronzului final din Transilvania*. (planificare: 2022–2023; program I, proiect nr. 10). Obiective 2022: catalog, ilustrație, analize compoziționale.

- A. Drăgan, *Ceramica pictată de a doua epocă a fierului din România în context european. Implicații culturale, sociale și economice* (planificare: 2022-2024; program I, proiect nr. 3). Obiectivele proiectului sunt reprezentate de: crearea unei baze de date dinamice care să centralizeze informațiile disponibile pentru fiecare artefact analizat; identificarea sistemului de producție specific fiecărei categorii de ceramică pictată din România prin metode interdisciplinare; stabilirea caracterului producției; studiul decorului; determinarea funcționalității vaselor pictate; interpretarea semnificației ceramicii pictate de a doua epocă a fierului din România în contextul istoric mai larg. Obiective 2022: colectarea și documentarea surselor primare.

- Cr. Găzdac, *Fenomene economice monetare relevate de teaurizarea monetară în provincia Dacia (sec. II -III p.Chr.)* (planificare: 2019–2024; program I, proiect nr. 5). Obiective 2022:

cartarea ansamblurilor monetare; interpretarea rezultatelor prin generarea modelelor de structură monetară din Dacia romană: situri, regiuni.

- M. Egri, *Religie și comunitate la Apulum. Studiu de caz – cultele de mistere* (planificare: 2022 – 2025; program I, proiect nr. 9). Obiective: analiza contextuală multivariată a inventarelor arheologice provenite din cele două sanctuare menționate cu scopul de a identifica o serie de caracteristici ale practicilor religioase specifice fiecărei faze de funcționare, de la fundare și până la abandonare. În acest scop va fi utilizat un software specializat (PAST 4.03) care permite analizarea statistică multivariată a unor volume mari de date dintre cele mai diverse, inclusiv rezultate ale unor analize interdisciplinare (arheozoologice, arheobotanice, geochimice, mineralogice, biochimice, 3D spatial modelling etc); analiza comparativă diacronică a caracteristicilor identificate în practicile religioase specifice fiecărei faze de funcționare din cele două sanctuare pentru observarea similitudinilor și diferențelor și discutarea contextuală a acestora din perspectiva dinamicilor sociale, economice și culturale ale comunităților respective; identificarea rețelelor locale, regionale sau inter-provinciale de interacțiune socială, religioasă sau economică în care au fost integrate cele două comunități de-a lungul timpului, printr-o analiză comparativă cu situațiile arheologice similare din alte situri din provinciile dunărene. Obiective 2022: Crearea unei baze de date digitale pentru fiecare dintre cele două sanctuare; selectarea contextelor arheologice relevante din sanctuarul lui Liber Pater și analizarea arheologică primară a inventarelor ceramice specifice (opaițe, figurine, elemente decorative parietale, medalioane, jetoane etc), inclusiv identificare tipo-cronologică și funcțională și analiză statistică; ilustrarea materialului arheologic; colectarea probelor pentru analizele interdisciplinare de laborator și identificare surselor de finanțare; prezentarea și publicarea unor rezultate preliminare și studii de caz.

- I. Stanciu, *O necropolă de la periferia nord-estică a lumii gepide (Vlaha, jud. Cluj)* (planificare: 2020–2021; program I, proiect nr. 7A – prelungit la cerere). Obiective 2022: finalizarea monografiei arheologice până la 1.07.2022.

2. Asimilări și diferențieri etno-culturale în spațiul transilvănean și pe teritoriul României (mileniul I. a. Chr. – I p. Chr.):

- A. Rustoiu, *Celții din Transilvania – cronologia și dinamica socială și etnică reflectată în analiza așezărilor și complexelor funerare din aria intra-carpatică* (planificare: 2015–2022 ; program I, proiect nr. 8). Obiective etapa 2021–2022: interpretarea din punct de vedere al antropologiei culturale a dinamicii sociale și a relațiilor intra- și inter-comunitare în spațiul transilvănean la nivelul cronologic corespunzător orizontului celtic; documentare

metodologică și bibliografică; documentare de teren; realizarea unor comunicări științifice și publicarea unor studii preliminare; redactarea lucrării de sinteză privind orizontul celtic din Transilvania.

- V. Bârcă, *Locuirea dacică din preajma frontierei sud-vestice a Daciei romane. Așezarea de la Arad-Tisa Nouă (situl B_06)*. (planificare: 2020–2023; program I, proiect nr. 2). Obiective 2022: interpretarea arheologică și istorică, analiza structurii artefactelor din complexe, identificarea centrelor de producție, analogiilor și stabilirea căilor de pătrundere a artefactelor de import, date, răspândire, concluzii istorice.

3. Frontiera nordică a Daciei romane în contextul *limes*-ului roman din Europa. Interacțiuni între lumea romană și *Barbaricum*:

- C. Opreanu, S. Cociș, Vl. A. Lăzărescu, *Corpus Limitis Imperii Romani. Prospectarea și catalogarea structurilor frontierei Daciei romane* (planificare: 2013–2022, program I, proiect nr. 4). Obiective 2022: *Limes-ul Daciei Porolissensis*; investigații de teren, noi prospecțiuni geomagnetice și bazate pe electrozistivitate; analize și comparații cu alte segmente de *limes* ale Imperiului Roman; publicarea rezultatelor planificate în ultima etapă.

4. Transilvania, vestul și nord-vestul României pe durata epocii medievale timpurii – imagine revizuită din perspectiva arheologiei:

- C. Cosma, *Descoperiri funerare din Transilvania secolelor VII–IX d. H. Studiul cimitirelor de înhumare* (planificare: 2017–2022; program I, proiectul nr. 6). Obiective etapa 2022: consultarea bibliografiei europene de specialitate axate pe domeniul propus spre cercetare, elaborare studii de specialitate preliminare publicării finale.

- I. Stanciu, *Evidența arheologică și procesul de structurare a locuirii medievale timpurii (sec. VII–IX/X) într-un spațiu situat la granița Khaganatului Avar – nord-vestul României*. (planificare: 2022–2025; program I, proiectul nr. 7B). Obiective 2022: așezarea de la Satu Mare–VO-Sit 5: sistematizarea materialului din inventarele locuințelor și alte structuri (aproape în totalitate olărie), desene și prelucrări grafice; bază de date care să permită analiza ceramicii; studii, articole în legătură cu producția, distribuția și consumul olăriei pe durata întregii perioade medievale timpurii.

Rezultatele scontate (2022):

Ca urmare a obiectivelor generale propuse și a celor formulate pentru anul 2022:

- Parcurgerea etapelor planificate, la nivelul fiecărui proiect (a se vedea: *obiective particulare și obiective planificate pentru 2022*).

Modul de valorificare:

- a) Publicarea unor volume, studii, articole și recenzii, cu precădere în revistele de specialitate ale Academiei Române și în publicații de specialitate din străinătate.
- b) Prezentarea rezultatelor obținute prin intermediul manifestărilor științifice interne sau externe, conferințe adresate mediului de specialitate sau publicului larg.

Proiecte de cercetare (PROGRAMUL I)

PROIECTUL NR. 1: *Mega fortul epocii bronzului de la Sântana-Cetatea Veche. Vechile și noile cercetări*

COORDONATOR: CS I dr. habil. Florin Gogâltan

OBIECTIVE:

1. Publicarea tuturor informațiilor științifice existente cu privire la fortificația de pământ a epocii bronzului de la Sântana-Cetatea Veche. Este vorba despre izvoarele cartografice, vechile consemnări ale anticarilor din sec. al XIX-lea, cercetările de teren de la începutul anilor 50 ai secolului trecut, săpăturile coordonate de dr. Mircea Rusu din 1963, cercetările non-invazive din 2008, săpăturile de salvare din 2009 și săpăturile sistematice din 2011 și 2018.
2. Integrarea descoperirilor de la Sântana-Cetatea Veche în contextul perioadei târzii a epocii bronzului de la Mureșul de Jos.
3. Stabilirea naturii contactelor comunității de la Sântana-Cetatea Veche cu spații îndepărtate precum Europa Centrală sau lumea miceniană.

STADIUL ACTUAL AL CUNOȘTINȚELOR:

Încă de la sfârșitul secolului al XVIII-lea situl atrage atenția autorităților austriece, incinta III fiind reprezentată pe prima ridicare topografică iosefină (1769–1772). Ea a fost consemnată sub denumirea de “alte Schanz”. Pe parcursul secolului al XIX-lea diverși cărturari arădeni descriu valurile și șanțurile fortificației, atribuindu-le avarilor.

Deși primele investigații arheologice la “Cetatea Veche” datează încă din 1952, abia în vara anului 1963 a fost întreprinsă o primă campanie de săpături arheologice sistematice. Din colectivul de cercetare al șantierului au făcut parte Mircea Rusu, Egon Dörner și Ivan Ordentlich. În acel an au fost deschise patru secțiuni care au vizat partea nordică a incintei a III-a, tronsonul nord-vestic al fortificației incintei I, iar alte două secțiuni au fost amplasate în

interiorul aceleiași incinte I. Ca urmare a acestor săpături, fortificația de la Sântana a fost atribuită cu certitudine perioadei târzii a epocii bronzului. Un prim raport privind campania arheologică din 1963 avea să fie publicat în limba română abia în 1996, iar varianta în limba germană a apărut în 1999 (M. Rusu, E. Dörner, I. Ordentlich, *Fortificația de pământ de la Sântana-Arad în contextul arheologic contemporan*, în *Ziridava*, XIX-XX, 1996, p. 15-44; M. Rusu, E. Dörner, I. Ordentlich, *Die Erdburg von Sântana-Arad in dem zeitgleichen archäologischen Kontext*, în N. Boroffka, T. Soroceanu (Hrsg.), *Transsilvanica. Archäologische Untersuchungen zur älteren Geschichte des südöstlichen Mitteleuropa. Gedenkschrift für Kurt Horedt*, în C. Dobiat, K. Leidorf (Hrsg.), *Internationale Archäologie. Studia honoraria*, 7, Rahden/Westf., 1999, p. 143-165). Ambele rapoarte descriu în general descoperirile efectuate în fiecare secțiune și conțin o ilustrație bogată, autorii insistând pe cronologia diferitelor artefacte, cu precădere asupra pieselor de metal.

45 de ani mai târziu, în 2008 au fost demarate primele masuratori magnetometrice care au vizat latura sud-estică a fortificației. Pe parcursul anului 2009, datorită introducerii unei noi magistrale de gaz, au fost inițiate săpături de salvare în zona nordică a fortificației a III-a. Totodată au mai fost deschise două secțiuni în interiorul aceleiași incinte. Un raport succint al acestor cercetări a fost publicat la scurt timp de la efectuarea săpăturilor (Fl. Gogâltan, V. Sava, *Sântana Cetatea Veche. O fortificație de pământ a epocii bronzului la Mureșul de jos. A Bronze Age earthwork on the lower Mureș*, Arad, 2010).

În 2011 a fost sondată din nou latura nordică a sitului în vederea lămuririi colanei stratigrafice de aici. Rezultatele cercetărilor din perioada 2008-2011 au fost publicate cu diverse prilejuri de către membrii colectivului de cercetare de aici: P. Hügel, V. Sava, L. Andreica, Fl. Gogâltan, Nagy I. G., Al.I. Cociș, N. Ciobanu, V.B. Vătavu, L.A. Irimuș, A.L. Ignat, Al. Floarea, D.M. Culic, C.E. Cordoș, M.A. Lie, Al. Brehuescu, Botha Z.J., A. Socaci, *Sântana, jud. Arad. Punct: Cetatea Veche. Cod sit: 12108.02, Cronica cercetărilor arheologice. Campania 2009. A XLIV-a sesiune națională de rapoarte arheologice Suceava, 27 – 30 mai 2010*, București, 2010, p. 301-302; Fl. Gogâltan, V. Sava, *War and Warriors during the Late Bronze Age within the Lower Mureș Valley*, în *Ziridava. Studia Arheologica*, 26/1, 2012, p. 61-81; Fl. Gogâltan, V. Sava, L. Mercea *Sântana, jud. Arad. Punct: Cetatea Veche. Cod sit: 12108.02*, în *Cronica Cercetărilor Arheologice din România Campania 2011. A XLVI-a sesiune națională de rapoarte arheologice Târgu Mureș, 23 - 26 mai 2012*, București, 2012, p. 126-127; P. Hügel, G.P. Hurezan, Fl. Mărginean, V. Sava, *One and a Half Century of Archaeology on the Lower Mureș*, în *Ziridava*, 26/1, 2012, p. 7-34; Fl. Gogâltan, V. Sava, L. Mercea, *Sântana "Cetatea Veche". Metal and power*, în *Ziridava. Studia Archaeologica*, 27, 2013, p. 21-72; V. Sava, L.

Andreica, X. Pop, Fl. Gogâltan, *Out of ordinary or common burial practice? A Funerary Discovery from the Baden Settlement at Sântana "Cetatea Veche"*, în *Ziridava. Studia Arheologica*, 28, 2014, p. 39-76; V. Sava, *Eneoliticul târziu în Bazinul Mureșului Inferior*, Cluj Napoca, 2015; V. Sava, *Neolithic and Eneolithic in the Lower Mureș Basin*, Cluj Napoca, 2015; V. Sava, A. Ignat, *The Beginning of the Late Bronze Age in the Lower Mureș Basin*, în Fl. Gogâltan, C. Cordoș (ed.), *Prehistoric settlements: social, economic and cultural aspects. Seven studies in the Carpathian area*, Cluj Napoca, 2016, p. 181-199; Fl. Gogâltan, V. Sava, *A Violent End. An Attack with Clay Sling Projectiles against the Late Bronze Age Fortification in Sântana, South-Western Romania*. In: S. Hansen, R. Krause (Hrsg.), *Bronzezeitliche Burgen zwischen Taunus und Karpaten. Beiträge der Ersten Internationalen LOEWE-Konferenz vom 7. bis 9. Dezember 2016 in Frankfurt/M. Bronze Age Hillforts between Taunus and Carpathian Mountains. Proceedings of the First International LOEWE Conference, 7-9 December 2016 in Frankfurt/M.*, în *UPA*, 319, Bonn 2018, p. 349-369; V. Sava, F. Gogâltan, R. Krause, *First Steps in the Dating of the Bronze Age Mega-Fort in Sântana-Cetatea Veche (Southwestern Romania)*. In: S. Hansen, R. Krause (eds.), *Bronze Age Fortresses in Europe. Proceedings of the Second International LOEWE Conference, 9-13 October 2017 in Alba Julia* (Bonn 2019), 161-176; *Sântana "Cetatea Veche". A Late Bronze Age Mega-fort in the Lower Mureș Basin in Southwestern Romania*, în S. Hansen, R. Krause (Hrsg./Eds.), *Materialisierung von Konflikten. Beiträge der Dritten Internationalen LOEWE-Konferenz vom 24. bis 27. September 2018 in Fulda. Materialisation of Conflicts. Proceedings of the Third International LOEWE Conference, 24-27 September 2018 in Fulda*, în *UPA*, 346, Bonn 2019, 191-221.

Pe parcursul anilor 2014-2015, în cadrul proiectului *Living in the Bronze Age Tell Settlements. A Study of Settlement Archaeology at the Eastern Frontier of the Carpathian Basin* au fost efectuate câteva fotografii aeriene. Acestea au vizat în primul rând o serie de obiective ale bronzului mijlociu din preajma Sântanei și doar tangențial situl de la *Cetatea Veche*.

Cercetarea sistematică a acestui obiectiv a fost reluată pe parcursul anului 2018 printr-o colaborare științifică între Complexul Muzeal Arad, Universitatea Goethe din Frankfurt am Main și Institutul de Arheologie și Istoria Artei din Cluj-Napoca. Finanțarea cercetărilor a fost posibilă datorită proiectului LOEWE - "Prähistorische Konfliktforschung – Burgen der Bronzezeit zwischen Taunus und Karpaten". Conform principalelor direcții de cercetare ale acestui proiect, alături de săpăturile arheologice propriu-zise au fost efectuate măsurători magnetometrice ale întregii fortificații (cca. 100 ha) și o scanare de tip LiDAR pe o suprafață de aproape 850 ha. În urma sondării părții estice a sistemului de apărare a incintei a III-a, au

fost obținute noi repere cronologice absolute care ne permit, alături de datele mai vechi, o datare sigură a acestei fortificații în sec. XV-XIII BC.

REZULTATE SCONTATE, GRADUL DE INTERES AL PROIECTULUI:

Prin acest proiect de cercetare îmi propun realizarea unei sinteze care să cuprindă atât rezultatele vechilor cercetări cât și a noilor săpături din 2018. Mega fortul epocii bronzului de la Sântana vine în sprijinul dezbaterii privind existența unor războaie în această perioadă și mai mult decât atât a unor armate de profesioniști. Pe câmpul de bătălie de la “Cetatea Veche”, cele două armate au stat față în față: unii pentru a se apăra și alții pentru a cuceri. Reconstrucția palisadei/zidului din S5 pe 2018 și mai apoi distrugerea sa din nou, ne pot indica două evenimente violente care au avut loc la o oarecare distanță în timp. Astăzi avem din ce în ce mai multe argumente privind existența la finalul epocii bronzului a unor conflicte repetate precum sunt cele de la Tollense etc.

La fel de interesantă este și surprinderea unor aspecte privind viața socială din spatele unei astfel de fortificații. Identificarea unor clădiri monumentale este surprinzătoare, asemenea construcții fiind practic necunoscute pentru cea mai mare parte a Europei. De aceea rămâne o provocare datarea exactă, modul de construcție sau stabilirea funcționalității lor. Doar săpăturile arheologice pot răspunde la aceste întrebări și ele sunt gata să ne deschidă o nouă perspectivă asupra societății epocii bronzului. În toate așezările contemporane nefortificate din zonă există doar locuințe modeste care nu amintesc cu absolut nimic de dimensiunile și complexitatea construcțiilor identificate la Sântana prin măsurătorile magnetometrice.

În aprox. 11.700 km², la cât se poate estima Bazinul Mureșului Inferior, au fost identificate 8 fortificații certe, toate construite în zona de câmpie. Ele au exploatat un mediu ambiant în care cu 50-100 de ani înainte s-au dezvoltat cu succes așezări multistratificate (tell-uri) înconjurate și ele de șanțuri impresionante. Dispariția acestora și apariția marilor așezări fortificate ale bronzului târziu reprezintă o altă dezbateră interesantă. În cazul Sântanei numărul impresionant de piese de aur, bronz și cupru descoperite ar sugera o posibilă folosire a zăcămintelor metalifere pe care le cunoaștem din zona imediată apropiată de la poalele munților Zarandului. Aceasta ar fi una dintre cauzele ridicării acestei fortificații de cca. 100 ha.

MODALITATEA DE VALORIFICARE A REZULTATELOR:

Publicarea unui articol în limba engleză a rezultatelor săpăturilor sistematice din 2018. Realizarea unei monografii în limba engleză care va fi publicată la o editură prestigioasă din Germania.

TERMEN DE REALIZARE; PLANIFICAREA ETAPELOR:

– 2020–2021

2020: strângerea tuturor informațiilor științifice cu privire la fortificația bronzului târziu de la Sântana-Cetatea Veche. Realizarea părții grafice. Redactarea primelor capitole.

2021: definitivarea lucrării și predarea cărții la tipar.

COLECTIV DE CERCETARE: – Florin Gogâltan

COLABORĂRI ÎN ȚARĂ ȘI STRĂINĂTATE: la monografie mai colaborează dr. Victor Sava de la Complexul Muzeal Arad, prof.dr. Rudiger Krause de la Universitatea Goethe din Frankfurt și dr. Florica Mățău de la Universitatea Alexandru Ioan Cuza din Iași.

PROIECTUL NR. 2: *Locuirea dacică din preajma frontierei sud-vestice a Daciei romane. Așezarea de la Arad-Tisa Nouă (situl B_06)*

COORDONATOR: CS II dr. Vitalie Bărcă

OBIECTIVE:

Repertorierea tuturor complexelor cercetate din cadrul așezării.

b. Analiza complexelor.

c. Analiza tuturor artefactelor.

d. Interpretarea arheologică și istorică a artefactelor din cadrul complexelor acestei așezări de epocă romană.

e. Identificarea centrelor de producție ale artefactelor romane și provincial romane din cadrul complexelor și stabilirea centrelor și căilor de pătrundere a acestora.

STADIUL ACTUAL AL CUNOȘTINȚELOR:

La ora actuală pentru teritoriile de la sud de Mureșul Inferior nu a fost publicată nici o așezarea dacică de epocă romană. De asemenea, nu există o abordare complexă a vestigiilor dacice de epocă romană din teritoriile din preajma garnizei de sud-vest a provinciei Dacia și nici un studiu dedicat problemei locuirii dacice în aceste teritorii care să aibă la bază cercetările arheologice exhaustive ale unor complexe sau așezări.

Acest proiect de cercetare este unul complex fiind important pentru cunoașterea vestigiilor dacice din teritoriile de la sud de Mureșul Inferior. Cercetarea aprofundată și coroborarea întregii informații ar permite tragerea mai multor concluzii legate de locuirea dacică în teritoriile de la sud-vest de Dacia romană, dar ar și schimba viziunea asupra rolului jucat de comunitățile de daci în acest spațiu geografic. Analiza vestigiilor din cadrul acestei așezări vor permite și clarificarea unor aspect istorice legate de relațiile și coabitarea cu sarmații, mai ales că în unele din așezările sarmatice din Câmpia de Vest a României au fost descoperite artefacte ceramice de factură dacică.

Buna finalizare a acestui proiect dedicat vestigiilor și complexelor din această așezare va aduce o contribuție științifică semnificativă, îmbogățind cunoștințele despre locuirea dacică din regiune, precum și a relațiilor cu limea sarmatică și romană. Mai mult decât atât, studiul monografic se va putea bucura atât de atenția specialiștilor cât și a studenților pe de o parte, ca și a largului public pe de altă parte. De altfel, rezultatele acestei cercetări vor putea fi utilizate în cadrul procesului de învățământ din Universități pe de o parte și folosit de cercetătorii interesați atât în țară cât și în străinătate pe de altă parte.

REZULTATE SCONTATE, DOZA DE INTERES A PROIECTULUI:

– Este o temă de cercetare complexă și în același timp vastă. Cercetarea mai aprofundată a acestei teme și coroborarea întregii informații ar permite concluzii legate de aportul alogenilor la evoluția economică a Daciei romane, dar ar schimba și viziunea asupra rolului jucat de comunitățile de alogeni în istoria provinciei Dacia.

–Finalizarea studiului monografic va aduce o contribuție științifică semnificativă, îmbogățind cunoștințele despre impactul populațiilor alogene colonizate în Dacia, asupra istoriei, vieții, economiei și comerțului din această provincie de la Dunărea de Jos. Se adresează specialiștilor, studenților pe de o parte, ca și publicului larg pe de alt.

MODALITATEA DE VALORIFICARE A REZULTATELOR:

Elaborarea unui studiu monografic de sinteză asupra locuirii dacice din așezarea de la Arad-*Tisa Nouă* (situl B_06).

TERMEN DE REALIZARE; PLANIFICAREA ETAPELOR:

2020-2021- Înregistrarea cât mai precisă a descoperirilor, repertoriere, realizarea ilustrației; întocmirea catalogului și a listei bibliografice;

2022-2023 - Interpretarea arheologică și istorică, analiza structurii artefactelor din complexe, identificarea centrelor de producție, analogiilor și stabilirea căilor de pătrundere a artefactelor de import, date, răspândire, concluzii istorice etc.

COLECTIV: Vitalie Bârcă

COLABORĂRI ÎN ȚARĂ ȘI STRĂINĂTATE:

Dr. Cristina Popescu – Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, Cluj-Napoca.

Dr. Viorica Rusu-Bolindeț – Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, Cluj-Napoca.

Dr. Robert Gindele –Muzeul Județean Satu Mare

Dr. Victor Sava – Complexul Muzeal Arad

PROIECTUL NR. 3: *Ceramica pictată de a doua epocă a fierului din România în context european. Implicații culturale, sociale și economice.*

COORDONATOR: CS dr. Andreea Maria Drăgan.

OBIECTIVE:

Obiectivele proiectului sunt reprezentate de: crearea unei baze de date dinamice care să centralizeze informațiile disponibile pentru fiecare artefact analizat; identificarea sistemului de producție specific fiecărei categorii de ceramică pictată din România prin metode interdisciplinare; stabilirea caracterului producției; studiul decorului; determinarea funcționalității vaselor pictate; interpretarea semnificației ceramicii pictate de a doua epocă a fierului din România în contextul istoric mai larg.

STADIUL ACTUAL AL CUNOȘTINȚELOR:

A doua epocă a fierului a însemnat o perioadă de schimbări radicale în dezvoltarea economică, socială și tehnologică a comunităților Europei continentale. Un aspect esențial este manifestarea unor dinamici pe scară largă, care sugerează un schimb mai intens de obiecte și idei între comunități, uneori pe distanțe foarte mari. În această perioadă se dezvoltă o serie de așezări fortificate și deschise care concentrează multiple funcții economice și politice, ale căror structuri (Ferencz, Căstăian 2019) și artefacte asociate demonstrează un statut superior (Fernández-Götz 2018). În același context, se observă internaționalizarea anumitor obiecte (Schönfelder 2014). Acestor evoluții îi aparține și răspândirea ceramicii pictate, concentrată în așezările cu funcții socio-economice multiple menționate mai sus. Diferite stiluri principale se grupează în regiuni cu tradiții ceramice și culturale diverse - ceramica pictată iberică (a se vedea Olmos 1988-1989 sau CVH Azalia), ceramica pictată La Tène în Europa de Vest și Centrală (vezi Maier 1970) și ceramica pictată est-carpatică și transilvăneană (în SV) în România (vezi Florea 1998). În ciuda diversității mediilor culturale în care apar, aceste grupuri stilistice, fiecare cu numeroase variante, sunt contemporane și evidențiază un model similar de producție și distribuție. Dacia preromană este un caz particular, aici manifestându-se simultan trei stiluri diferite: ceramica pictată La Tène de tip estic, ceramica pictată dacică est-carpatică și „de curte” (sud-vestul Transilvaniei). Răspândirea ceramicii pictate se remarcă astfel ca un aspect critic pentru înțelegerea dinamicii socio-economice din a doua epocă a fierului. Cu toate acestea, subiectul a fost discutat, în general, dintr-o perspectivă descriptivă, axată pe formă, decor și cronologie. Ultimele contribuții majore au avut spre sfârșitul secolului trecut, ulterior fiind publicate doar articole tematice. Cele mai relevante studii asupra ceramicii pictate în stil La Tène aparțin F. Maier (Maier 1970) și, mai târziu, conferinței tematice desfășurată la Hautvillers (1991). În România, G. Florea a publicat monografia ceramicii pictate din Dacia

preromană (Florea 1998). Au fost realizate și alte contribuții, care, deși de mai mică amploare, sunt semnificative pentru studiul cronologiei și a mecanismelor de distribuție a ceramicii pictate (Břeň 1973; Dizdar 2013; Maráz 2016 – stilul La Tène estic; Drăgan 2014; 2016 – Dacia preromană). Aceștia li se adaugă câteva studii esențiale de arheometrie (Andrews 1991; Cumberpatch 1991; 1993a; 1993b; Wirska-Parachoniak 1980). Publicațiile despre ceramica pictată de a doua epocă a fierului oferă astfel o listă relativ completă de descoperiri, și, în câteva cazuri, suficiente date arheometrice. Cu toate acestea, implicațiile economice, sociale și culturale profunde din spatele apariției și utilizării acestei categorii ceramice au fost explorate doar marginal, iar relația dintre marile grupuri stilistice a fost slab studiată. Relativ recent, studiul realizat de Ph. Baral și N. Huet (Baral, Huet 2006) pentru valea râului Saône reprezintă un reper metodologic și interpretativ important. Rezultatele acestuia, cu implicații în înțelegerea contextului socio-economic al ceramicii pictate, demonstrează fezabilitatea unei abordări multidisciplinare a acestui subiect, combinând metode arheologice (context, clasificare tipo-cronologică), analize multivariate, geochimice și mineralogice.

În România, un efort similar lipsește. În stadiul actual al cercetării, progresul în acest domeniu este limitat de lipsa datelor primare – spre exemplu, studiile de arheometrie lipsesc cu desăvârșire – și de abordarea predominant tradițională, axată pe aspecte istorice (cronologie, tipologie, stil). Necesitatea de a înainta în studiul ceramicii pictate, pornind de la o abordare care integrează noi date arheometrice și analize comparative, este evidentă. Proiectul de cercetare descris în aceste rânduri propune, astfel, o abordare nouă, multidisciplinară, asupra descoperirilor de ceramică pictată din România. Scopul este de a discuta semnificația socială, economică și culturală a acestei categorii ceramice, în raport cu contextul istoric local și fenomenele socio-economice mai largi. O dată cu aceasta, proiectul de cercetare dorește dezvoltarea unui model metodologic pentru studiul complex al ceramicii care să servească drept bază pentru viitoare cercetări. Dacia preromană oferă o oportunitate unică în acest sens. Dacă în teritoriile de la vest de România ceramica pictată este exclusiv în stil La Tène, în Dacia preromană au fost utilizate simultan trei stiluri diferite. Descoperirile, grupate în a doua jumătate a secolului al II-lea î.Hr. - secolul I d.Hr., se concentrează pe situri care integrează mai multe funcții politico-economice, indicând un fenomen sincron cu bazinul Dunării de Mijloc. Distribuția descoperirilor arată în mod egal o asociere puternică cu prezența importurilor. Aspectele producției pot fi deduse doar din harta descoperirilor, care arată o distribuție limitată în jurul marilor centre politico-economice în care se concentrează majoritatea descoperirilor. Forma și decorul vaselor dovedesc un fundal evident diferit pentru

fiecare dintre cele trei stiluri menționate mai sus, care ar putea implica cauze multiple: culturale, comerciale sau tehnologice.

REZULTATE SCONTATE, DOZA DE INTERES A PROIECTULUI:

Descrierea de mai sus reflectă potențialul oferit, dar și limitele impuse de stadiului cercetării ceramicii pictate de a doua epocă a fierului, care, deși mai accentuat în cazul Daciei preromane, se aplică întregului Bazin Carpatic. Proiectul actual își propune să depășească limitele actuale prin integrarea metodelor multidisciplinare, însemnând analize geochimice, petrografice și multivariate, într-o abordare comparativă asupra unei zone geografice și unui cadru cronologic bine-definite, teritoriul României în perioada celei de-a doua epoci a fierului. Rezultatele studiului multidisciplinar vor fi utilizate pentru a descrie semnificația socială, economică și culturală a acestei categorii ceramice, introducând astfel noi perspective asupra ceramicii preromane din România, referitoare la funcționalitate, transfer de tehnologie și idei, și mecanisme sociale și economice de distribuție.

MODALITATEA DE VALORIFICARE A REZULTATELOR:

Rezultatele științifice planificate ale proiectului includ publicații colective și individuale în reviste și volume colective cu vizibilitate internațională, precum și prezentări la conferințe internaționale și naționale. Proiectul planifică, de asemenea, un catalog al ceramicii pictate din județul Sălaj. În plus, proiectul se va concentra pe elaborarea unei baze de date online cu acces deschis, cu o descriere cuprinzătoare a rezultatelor, publicat pe site-urile Institutului.

TERMEN DE REALIZARE; PLANIFICAREA ETAPELOR:

– Planificare: 2022 – 2024:

Proiectul este programat pentru 36 de luni, separate în faze bine definite, conform obiectivelor descrise mai sus. Strategia de lucru urmează logica metodologică și este centrată pe trei activități principale:

- colectarea și documentarea surselor primare (primul an);
- analiza (al doilea an) informațiilor primare;
- interpretarea rezultatelor și diseminarea rezultatelor (al treilea an).

COLECTIV DE CERCETARE: Dr. Andreea Drăgan.

COLABORĂRI ÎN ȚARĂ ȘI STRĂINĂTATE: –

PROIECTUL NR. 4: *Corpus Limitis Imperii Romani. Prospectarea și catalogarea structurilor frontierei Daciei romane.*

COORDONATOR: CS I dr. habil. C. H. Opreanu

OBIECTIVE:

- Întocmirea unei liste a siturilor.
- Identificarea prin mijloace non-distructive a clădirilor interne și a întinderii locuirii din vecinătatea castrelor, crearea unei baze de date corelată cu alte țări pentru organizarea materialului

STADIUL ACTUAL AL CUNOȘTINȚELOR:

- În majoritatea castrelor s-au făcut cercetări arheologice, dar rezultatele științifice se limitează, de cele mai multe ori, la dimensiunile castrelor și elementele fortificației. Mult mai puțin cunoscută este structura internă a acestora, elementele avansate ale frontierei (turnuri de semnalizare, burguri, valuri, șanțuri, ziduri continui de blocare a unor zone de trecere), precum și așezările civile din preajma castrelor.

REZULTATE SCONTATE, DOZA DE INTERES A PROIECTULUI:

- Pe baza rezultatelor acumulate în timp se va ajunge la o bază de date comună internațională, accesibilă tuturor cercetătorilor, iar frontierele Daciei romane vor fi mai bine cunoscute. În acest fel va putea fi pregătită documentația necesară nominalizării frontierelor Daciei pe lista monumentelor UNESCO, alături de sectoarele de frontieră romane deja incluse (Anglia, Germania, Ungaria, Austria și Slovacia).
- *Corpus Limitis Imperii Romani* a fost adoptat de Uniunea Academică Internațională ca cel de-al 79 program internațional de cercetare aflat sub egida sa. Academia Română, ca membru fondator al UAI, are un mare interes în a participa la acest prestigios program.

MODALITATEA DE VALORIFICARE A REZULTATELOR:

- O serie monografică structurată în acord cu partenerii internaționali, articole în reviste aflate în fluxul principal internațional de informație științifică, congrese și simpozioane naționale și internaționale.

TERMEN DE REALIZARE; PLANIFICAREA ETAPELOR: 2013-2022

- Etapa I 2013-2016 – *Limes-ul Daciei Superior*
- Etapa II 2017-2019 – *Limes-ul Daciei Porolissensis*
- Etapa III 2020-2022 – *Limes-ul Daciei Inferior*

COLECTIV DE CERCETARE:

- Dr. Sorin Cociș (Institutul de Arheologie și Istoria Artei, Cluj-Napoca), Vlad A. Lăzărescu (Institutul de Arheologie și Istoria Artei, Cluj-Napoca), Dr. F. Fodorean (Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca), Dr. Al. Popa (Muzeul Carpaților Răsăriteni, Sf Gheorghe), Dr. Dan Ștefan (Vector SRL Bcucurești), Monica Gui (doctorand Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca).

COLABORĂRI ÎN ȚARĂ ȘI STRĂINĂTATE:

– În țară: Muzeul Banatului Montan, Reșița (acord de cooperare); Muzeul Județean Bistrița-Năsăud, Bistrița (acord de cooperare); Muzeul Județean Mureș, Tg. Mureș (acord de cooperare); Muzeul Carpaților Răsăriteni (acord de cooperare); Muzeul Județean Argeș, Pitești (acord de cooperare); Muzeul Județean Vâlcea, Râmnicu Vâlcea (acord de cooperare); Muzeul Județean Brașov, Brașov (acord de cooperare). În străinătate: Academia Ungară de Științe-Filiala Pecs și Universitatea din Pecs (Prof. Zsolt Visy); Universitatea din Viena, Austria (Prof. A. Schwartz); Universitatea din Zagreb, Croația (Prof. Mirjana Sanader)

PROIECTUL NR. 5: *Fenomene economice monetare relevate de tezaurizarea monetară în provincia Dacia (sec. II -III p.Chr.)*

COORDONATOR: CS I dr. habil. Cristian Găzdac

OBIECTIVE:

- Identificarea cauzelor generale și specifice de formare a depozitelor monetare în Dacia romană de la momentul cuceririi romane până la abandonarea provinciei de autoritatea romană.
- Stabilirea zonelor și perioadelor de insecuritate majoră pe baza distribuției tezaurelor pe anumite perioade și în anumite momente.
- Evaluarea limitelor până la care este posibilă identificarea modelelor de tezaurizare a nominalilor pe zone și segmente cronologice.
- Identificarea la nivel micro- și macro-regional a prototipurilor de tezaur (structură, compoziție etc.) pe baza destinației/funcționalității depozitelor monetare: bani de buzunar, depuneri votive, economii.

Obiective operaționale:

1. Delimitarea tezaurelor/depozitelor monetare pe baza scopului original de formare pe baza structurii, compoziției și contextului de descoperire/arheologic: bani de buzunar, depuneri votive, economii.
- 2 Stabilirea orizonturilor de tezaure pe baza ultimelor monede, iar unde este posibil, pe baza contextului arheologic.
3. Cartarea tezaurelor monetare pe segmente cronologice în vederea stabilirii modelelor de ascundere a tezaurelor pe anumite zone și momente.
4. De a decide dacă există o conexiune directă spațiu și timp în evenimente violente și creșterea numărului de tezaure în zonele de insecuritate.
6. Identificarea monedelor contrafăcute (subaerate, turnate etc.) din tezaure pentru a observa dacă este un fenomen endemic;

7. Identificarea prototipurilor de tezaure pe baza nominalelor și a modificărilor cauzate de devalorizarea monetară.
8. Stabilirea – unde va fi posibil – a direcțiilor de desfășurare a invaziilor/raidurilor prin cartarea tezaurelor.
9. Elaborarea unui web site al tezaurelor din provincia Dacia, filtrele de căutare fiind criteriile menționate mai sus, care să fie o sursă deschisă cercetătorilor pentru a urmări evoluția distribuției tezaurelor monetare pe diverse zone și segmente cronologice.

STADIUL ACTUAL AL CUNOȘTINȚELOR:

– Datorită stadiului de publicare a tezaurelor monetare pentru aria de cercetare acest proiect poate fi finalizat cu rezultate extrem de importante pentru cercetători.

Pe lângă studiile fundamentale ale lui M. Crawford (Coin hoards and the pattern of violence in the late Republic, *Papers of the British School at Rome* 37, 1969, 76–81) și R. Duncan-Jones, (Money and government in the Roman Empire, Cambridge 1994, p. 77-105) pe acest subiect care au oferit diferite demersuri pe acest subiect, fiind însă limitate datorită limitelor de cercetare ale perioadelor când au fost scrise există o bogată evidență a publicării tezaurelor.

– Există serii de corpora de tezaure pentru aproape întreaga arie de cercetare, precum și publicații separate ale tezaurelor. Publicarea sistematică a tezaurelor a început cu secolul XX (e.g. G. Seure, *Trésors de monnaies Antiques en Bulgarie* 1923) și a continuat cu publicarea numeroaselor corpora, cum ar fi ‘Coin Hoards’, Mirnik, *Coin hoards in Yugoslavia* (1981), A. Robertson, *An inventory of Romano-British Coin Hoards* (2000). Tre menționată aici seria ‘Coin Hoards’ care adună tezaurele din diverse țări. Din 1985 o secțiune destinată tezaurelor a fost inclusă în volumele din ”*The Numismatic Chronicle*”. Pentru provinciile renane și danubiene există seria impresionantă de ”*Fundmünzen der römischen Zeit*” (Germania, Austria, Ungaria, Italia și Slovenia) care e oferă o excelentă evidență a materialului de studiat. Alte țări de la Dunărea de Jos, cum sunt România, Bulgaria, cele din fosta Iugoslavie au cunoscut în ultimele decade o explozie a publicațiilor de material numismatic. Această amploare continuă și în prezent pentru a menționa aici seria de monografii numismatice “*Coins from Roman Sites and collections of Roman Coins from Romania*”). Tezaurele de la Dunărea de Mijloc și de Jos au fost analizate parțial în cartea mea ”*Monetary circulation in Dacia and the other provinces from the Middle and Lower Danube from Trajan to Constantine I (AD 106-337)*”, Cluj-Napoca, 2010.

– Din cauza bogatei evidențe tezaurele monetare au fost lăsate fie la nivelul de liste de monede sau publicate individual, fie analizate strict numismatic pe o anumită arie (e.g. R. Reece, *Numerical aspects of Roman coin hoards in Britain*, London, 1988, p. 86-101; P. Guest, A

comparative Study of coin hoards from the Western Roman Empire PhD thesis, manuscript, London, 1994) dar nici un demers nu a fost efectuat pentru a se identifica fenomene generale și specifice ale ascunderii sau depozitării tezaurilor la nivelul unei unități geografice extinse și pe o perioadă foarte îndelungată de timp. Mai mult, cercetătorii erau tentați să lege fiecare tezaur – indiferent dacă acesta conținea 10 sau sute/mii de piese – cu evenimente istorice violente majore (războaie, invazii, raiduri) și doar pe arii restrânse – cel mai mult pe o provincie a imperiului (e.g. M. Chițescu, Tezaure ascunse pe vremea lui Antoninus Pius, 1971, p. 401-410. R. Ardevan, Zur Deutung des Münzhortes von Apahida (Dakien), 1997, p. 494-498; B. Gerov, Die gotische Invasion in Mösien und Thrakien unter Decius im Lichte der Hortfunde, 1980, p. 93-112).

– Tehnologic, cu publicarea noilor corpora și cu noile metode de IT tezaurele vor fi aduse în cadrul acestui proiect la cele mai noi standarde de cercetare și introduse într-o mare bază de date interactivă de tezaure monetare organizată pe mai multe criterii și cu acces online; tezaurele monetare vor fi cartate prin metode topografice și geo-referențiale avansate care vor permite crearea unor hărți cu modelele de distribuție a tezaurilor din Europa romană din secolul I p.Chr. până la sfârșitul secolului III p.Chr.

REZULTATE SCOTATE, DOZA DE INTERES A PROIECTULUI:

– Proiectul va avea un impact puternic în mediul științific întrucât: a) delimitează depozitul monetar (bani de buzunar, depunere votivă, pierdere accidentală) de tezaure (cantități valoroase de bani ascunse în caz de insecuritate); b) va arăta coeficientul de insecuritate pe timp de război în diferite zone și segmente cronologice; c) se va putea explica descoperirea ansamblurilor monetare (tezaure și ansambluri monetare) datate în perioade considerate ca fiind lipsite de evenimente istorice majore; d) se va pune la dispoziția istoricilor, arheologilor și numismaților de toate perioadele noua metodologie de interpretare a diverselor acumulări monetare.

– Ultimul aspect va implementa două direcții de cercetare a tezaurilor monetare: a) restudierea vechilor descoperiri în lumina noilor descoperiri și metodologii; b) aplicarea acestei noi metodologii și a rezultatelor din acest proiect de cercetare direct asupra noilor descoperiri de acest tip.

– Clasificarea acumulărilor monetare tezaurilor pe diverse categorii va aduce o imagine nouă și precisă despre cum individul antic a privit în realitate moneda și nu prin mentalitatea omului contemporan.

– Rezultatele acestui proiect vor avea o largă paletă de aplicabilitate practică și teoretică pe orice arie geografică și segment cronologic. În această privință impactul va fi vizibil prin

prezentarea rezultatelor în cadrul evenimentelor științifice, publicarea unei cărți și a 3 studii preliminare în periodice acreditate ERIHPLUS/Web of Science.

– Baza de date imensă a tezaurilor monetare din Europa romană, care va fi accesibilă online atât cercetătorilor cât și publicului, va fi un instrument extrem de util pentru demersurile viitoare în domeniul istoriei, numismaticii, arheologiei, economiei antice.

MODALITATEA DE VALORIFICARE A REZULTATELOR:

– Carte în limba engleză publicată la editură acreditată din țară sau străinătate pe unul sau mai multe aspecte menționate mai sus.

– Articole în limba engleză în periodice acreditate ERIH/ISI: 3 articole focalizate pe diferite regiuni care vor evidenția concentrarea tezaurilor pe anumite zone și momente; tezaure ascunse în caz de pericol versus tragedii locale.

– Bază de date online: ansamblurile monetare grupate pe regiuni, segmente cronologice, structură, compoziție, tip de ansamblu monetar etc.

TERMEN DE REALIZARE; PLANIFICAREA ETAPELOR:

– 2019–2024:

– Organizarea bazei de date (interfață, accesibilitate, filtre, rețea) conform cu criteriile menționate: 12 luni.

– Colectarea și introducerea informațiilor în baza de date: 20 luni.

– Cartarea ansamblurilor monetare: 12 luni.

– Interpretarea rezultatelor prin generarea modelelor de structură monetară din Dacia romană (situri, regiuni): 6 luni.

– Vizibilitatea rezultatelor prin prezentarea lor în stadiu preliminar, la conferințe pentru feedback: 1 lună (flexibil).

– Generarea aplicației online evoluția structurilor monetare în Europa romană pe durata sec. I-III p.Chr.: 3 luni.

– Pregătirea materialului pentru publicare: 6 luni.

COLECTIV DE CERCETARE: dr. Marin Neagoe (Muzeul Regiunii Porților de Fier Drobeta-Turnu Severin); dr. Lucian Munteanu (Institutul de Arheologie Iași); dr. Emanuel Petac (Biblioteca Academiei București); dr. Aurel Vîlcu (Institutul de Arheologie București); dr. Theodor Izvoranu (Institutul de Arheologie București); dr. Ernest Oberlander-Târnoveanu (Muzeul Național de Istorie a României, București).

COLABORĂRI ÎN ȚARĂ ȘI STRĂINĂTATE: prof. dr. Christopher Howgego (Universitatea Oxford); prof. dr. Aleksander Bursche (Universitatea Varșovia); dr. David Wigg-Wolf (RGK); dr. Klaus Vondrovec (KHM); dr. Bernhard Woytek (Academia de Știință a Austriei); dr.

Jerome Mairat (Universitatea Oxford); dr. Antony Hostein (CNRS Paris); dr. Benjamin Hellings (Universitatea Yale); prof. Fleur Kemmers (Universitatea Frankfurt); dr. Vida Istvan (Muzeul Național Maghiar, Budapesta); dr. Melinda Torbagyi (Muzeul Național Maghiar, Budapesta); dr. Mihai Dima (BNR); dr. Nicoleta Demian (Muzeul Banatului Timișoara); dr. Steluța Marin (Muzeul orașului București); dr. Gabriel Talmațchi (Muzeul de Istorie și Arheologie Constanța); dr. Mariana Pîslaru-Andone (Muzeu Turda).

PROIECTUL NR. 6: *Descoperiri funerare din Transilvania secolelor VII–IX d. H. Studiul cimitirelor de inhumație*

COORDONATOR: CS I dr. habil. C. Cosma

OBIECTIVE:

- Realizarea unui corpus al descoperirilor care să cuprindă, toate descoperirile de cimitire și morminte de inhumație descoperite în Transilvania din secolele VII–IX.
- Analize din mai multe puncte de vedere; aspecte referitoare la ritualul funerar prezent în cimitirele din Transilvania, în funcție de vârstă și sex.
- Elaborarea unor cataloage care să cuprindă artefactele care s-au constituit în inventar funerar al mormintelor din secolele VII–VIII de pe teritoriul Transilvaniei.
- Aspecte referitoare la interferențele etnice și culturale care se desprind din cercetarea vieții religioase a comunităților care au locuit în Transilvania în Evul Mediu timpuriu.

STADIUL ACTUAL AL CUNOȘTINȚELOR:

- În 1958 a fost publicată pentru ultima dată o listă cu descoperirile funerare din Transilvania databile în secolele VII–VIII. De atunci și până acum descoperirile funerare s-au înmulțit considerabil, de unde necesitatea de a fi catalogate sistematic. În conformitate cu noile tendințe din istoriografia europeană, atât vechile descoperi cât și cele noi din Transilvania, necesită reanalizări în funcție de noile metode de cercetare abordate de către arheologii contemporani din Europa.

REZULTATE SCOTATE, DOZA DE INTERES A PROIECTULUI:

- Repertoriu exhaustiv al tuturor descoperirilor funerare de pe teritoriul Transilvaniei, care apoi să se constituie în instrument de lucru pentru realizarea unor studii referitoare la ritualurile funerare prezente în cimitirele transilvănene. Sunt propuse liste cu artefacte ce au fost descoperite în morminte, urmând a furniza date pentru tipologii de piese, care se îmbină cu datarea fiecărui tip de artefact și care vor sprijini abordarea fenomenului complex al evoluțiilor politice, economice, religioase din Transilvania secolelor VII–IX, racordarea acestora la situația surprinsă în zonele vecine spațiului propus spre cercetare.

MODALITATEA DE VALORIFICARE A REZULTATELOR:

– Publicarea de articole, editarea unui volum tematic.

TERMEN DE REALIZARE; PLANIFICAREA ETAPELOR:

2017-2022

– 2017–2019 Realizarea repertoriului descoperirilor; realizarea hărților cu descoperirile funerare; realizarea listelor cu inventarul funerar din cimitire; redesenarea pieselor aflate în depozitele muzeelor din Transilvania; realizarea tipologiei a datării artefactelor și implicit a cimitirelor din Transilvania din secolele VII–VIII.

– 2020-2022 Consultarea bibliografiei europene de specialitate axate pe domeniul propus spre cercetare, elaborare studii de specialitate, redactare finală și editare.

COLECTIV DE CERCETARE:**COLABORĂRI ÎN ȚARĂ ȘI STRĂINĂTATE:**

- Muzeele Județene de Istorie și Arheologie din Transilvania. Institutele Academiei din Austria, Ungaria, Slovacia, Cehia precum și cu alte Muzee din Europa, cu specialiștii de la aceste instituții care se ocupă cu arheologia secolelor VII–X d. H.

PROIECTUL NR. 7A: *O necropolă de la periferia nord-estică a lumii gepide (Vlaha, jud. Cluj)*

COORDONATOR: CS I dr. I. Stanciu

OBIECTIVE:

- Prelucrarea sub formă monografică a rezultatelor unei cercetări arheologice preventive susținute în perioada 2004 – 2007, pe traseul Autostrăzii Transilvania (Vlaha, com. Săvădisla, jud. Cluj), finalizată prin investigarea integrală a sitului (308 morminte de înhumăție).

STADIUL ACTUAL AL CUNOȘTINȚELOR, REZULTATE SCONTATE, DOZA DE INTERES A PROIECTULUI:

- Analiza propriu-zisă a cimitirului este însoțită de o reexaminare a tuturor datelor cunoscute până acum în legătură cu evoluția Transilvaniei post-romane, până la începutul epocii medievale timpurii.

MODALITATEA DE VALORIFICARE A REZULTATELOR:

– Lucrare monografică.

TERMEN DE REALIZARE; PLANIFICAREA ETAPELOR:

2020-2021. PROIECT PRELUNGIT LA CERERE PÂNĂ LA 1.07.2022

COLECTIV DE CERCETARE: Ioan Stanciu.

PROIECTUL NR. 7B: *Evidența arheologică și procesul de structurare a locuirii medievale timpurii (sec. VII–IX/X) într-un spațiu situat la granița Khaganatului Avar – nord-vestul României.*

COORDONATOR: CS I dr. I. Stanciu

OBIECTIVE:

— Racordare din punct de vedere teoretic și metodologic la demersuri în actualitate, în căutarea răspunsurilor la întrebarea ce putea să însemne în spațiul supus studiului și vecinătăți procesul de tranziție și structurare a unei societăți „medievale timpurii”.

— Asumarea unor criterii care ar trebui să fie confirmate sau nu prin rezultatele analizelor concrete.

— O reexaminare aprofundată a orizontului care, cel puțin în nord-vestul României, a urmat sfârșitului unei antichități târzii relative (a doua jumătate a sec. al VI-lea – prima jumătate a sec. al VII-lea). Punct de greutate – prelucrarea noii așezări de la Satu Mare (VO–Sit 5), integral investigată, cu noi puncte de sprijin în sensul acestei dezbateri.

— În general clarificări necesare în cazul sec. al VII-lea, ca segment cronologic cu un conținut încă obscur, dar când au început schimbări care vor contura treptat „amprenta arheologică” a perioadei medievale timpurii.

— O reexaminare, sprijinită de asemenea pe informații noi, cu privire la puținele – dar semnificative – legături de surprins între un mediu arheologic încă strâns legat de antichitatea târzie, acela specific teritoriului înainte aflat sub controlul Regatului Gepid (din Transilvania provin exemple mai clare, cu prelungire pe parcursul sec. al VII-lea, poate și cu ceva după), pe de o parte și cel care l-a înlocuit (medieval timpuriu), aparent în profunzime schimbat, pe de alta.

— Examinare și revizuire a sumei vestigiilor datate în secolele VIII–IX/X, din punctul de vedere al posibilității de a fi precizate structuri economice și sociale, forme de organizare intra- și extracomunitare.

Proiectul presupune o reexaminare atentă, sprijinită pe sistematizarea și analiza detaliată a informațiilor arheologice (unele de dată recentă și inedite), apoi sintetizate și prezentate prin concluzii. Am în vedere posibilitatea de a fi delimitate secvențial, la verticală (cronologic), etape care prin conținut ar putea indica anumite transformări, mai ales în ceea ce privește:

— modificări în distribuția la orizontală a habitatului în general, regres sau avans demografic (eventuale diferențe la orizontală, sub condiționări de ordin geografic);

- eventuala posibilitate de a fi precizate grupări micro-zonale de aşezări, contemporane între ele şi definibile prin elemente comune în ceea ce priveşte organizarea spaţiului locuit, tipuri de structuri arheologice şi inventare.
- organizarea / topografiainternă a aşezărilor şi exploatarea spaţiului din jur;
- posibila determinare a unor „ferme” (gospodării), acesta un aspect care indică tendinţa spre elemente de organizare autonomă şi forme de proprietate privată în cadrul comunităţii (clasicele „obşti săteşti” de la noi), dar informaţiile cunoscute fiind de supus unei reexaminări critice;
- distribuţia cantitativă şi calitativă intra-sit a artefactelor, cu posibilitatea de a fi sugerate eventuale diferenţe de ordin social în interiorul comunităţii respective;
- prezenţa unor artefacte străine mediului local şi care pot trimite la relaţii de schimb locale, zonale, regionale sau chiar în direcţii mai îndepărtate.
- avansul cantitativ şi calitativ al instrumentarului agricol, unelte meşteşugăreşti specializate, în general variabilitate sporită a uneltelor, semn de progres economic;
- schimbări şi progres în producţia, distribuţia şi consumul olăriei, cu aspecte deja dovedite a fi interesante, mai ales în privinţa unor diferenţieri la orizontală, generate de variabilitatea (curioasă) a asocierii olăriei lucrate cu mâna / roata înceată / roata rapidă, situaţie cu posibile semnificaţii demografice şi etnice.

STADIUL ACTUAL AL CUNOŞTINTELOR, REZULTATE SCONTATE, DOZA DE INTERES A PROIECTULUI:

În sens cronologic, de asemenea în privinţa conţinutului, sintagma „perioadă medievală timpurie” nu poate fi înţeleasă decât în raport cu evoluţii specifice –regionale sau supraregionale, condiţionate de factori variabili, în primul rând de supravieţuirea sau nu a structurilor economice, sociale şi politice ale antichităţii târzii. Au fost mereu precizate, înainte de toate, diferenţe între Europa vestică şi partea răsăriteană a continentului, cea din urmă arie geografică, cu excepţia spaţiului bizantin şi a hinterlandului, beneficiind rareori de informaţii provenite din surse scrise, acestea decisive în sensul unor astfel de explicaţii. Ritm, conţinut şi rezultate mai mult sau mai puţin diferite ale procesului de transformare a societăţii în direcţia societăţii feudale au existat chiar şi în cazul Europei estice.

În raport cu întreg teritoriul României de astăzi şi perioada medievală timpurie, informaţii din surse literare lipsesc, în afara mereu controversatelor precizări mai târzii din binecunoscuta Cronică a Notarului Anonim. Ca urmare, posibilitatea de a fi investigat un proces obscur, aşa cum a fost acela în cursul căruia şi la noi s-au prefigurat structurile viitoarei societăţii medievale (sec. VII–IX/X), revine arheologiei, sprijinită pe documentaţia mereu îmbogăţită în timp. Dar

mediul arheologic de specialitate de la noi a rămas dator până astăzi chiar în privința unor explicații de susținut în legătură cu ceea ce ar fi putut însemna conținutul și cronologia unui „ev mediu timpuriu” local ori, posibil, o mai neclară perioadă de tranziție la acesta. De presupus sunt tendințe și evoluții mai mult sau mai puțin deosebite între regiunile mari care alcătuiesc astăzi un teritoriu destul de întins. Denumirea „perioadă medievală timpurie” a fost copiată dinafară, dar în lipsa unor dezbateri care să ia în seamă tendințe și evoluții de la fața locului, înlocuind-o pe cea de „perioadă prefeudală” (cu înțeles prea general, darde supus discuției). În cadrul rigid fixat de filosofia marxistă, cu o bază de date pozitive destul de precară și în afara oricăror trimiteri la teorii și metode care în alte medii de specialitate erau mereu actualizate, a fost propus un model la care astăzi s-a renunțat ori, într-o stare de așteptare prelungită, nu se mai fac trimiteri la el, fără a se fi oferit altceva în schimb.

Structurile, forma de organizare a Khaganatului Avar au evoluat sub un model specific, până la dispariția acestuia spre sfârșitul sec. al VIII-lea, deși influențele receptate din direcția Bizanțului sunt adeseori semnalate, în domeniul culturii materiale cu precădere. Eventuale procese de coagulare etnică în interiorul Khaganatului rămân obscure, cu atât mai mult cu cât între hotarele sale erau prezente populații cu origini distincte.

Regiunea nord-vestică a României – înțeleasă ca arie geografică delimitabilă prin bazinul extins al Someșului inferior și parte a unității mai mari reprezentată de bazinul Tisei superioare – era situată la „granița” nord-estică a spațiului cu prezență a populației Khaganatului, indicat prin descoperiri funerare specifice (inhumație), așa cum Transilvania propriu-zisă era poziționată la extremitatea răsăriteană a teritoriului aflat sub control efectiv. Asupra zonei nord-vestice a României s-a atras atenția, cu argumente de luat în seamă, fiind indicat posibilul său rol strategic în controlul unei relativ importante căi de comunicație între Transilvania și întreaga arie a Tisei superioare, aceasta cu trecători importante care străbat Carpații nordici. Artefacte de asociat portului elitei avare sunt cunoscute aproape exclusiv din necropolele tumulare (incinerație) de la Nușfalău, în nord-vest și Someșeni, pe valea Someșului Mic. Mai probabil, aceste componente ale centurii trimit la prezența unor șefi din rândul populației locale, căreia i-au revenit servicii economice și militare în slujba Khaganatului, posibil printre ele și controlul unei rute comerciale care pornea din sau ajungea în Transilvania.

În sensul transformărilor petrecute atunci în direcția societății medievale, examinarea relațiilor dintre lumea slavă învecinată (cu colonizări controlate, care inițial au atins doar zonele periferice ale Khaganatului, așa cum a fost cea care interesează aici, alături de segmentul sud-estic al bazinului transilvănean) oferă informații de luat în seamă. În legătură cu nord-vestul

României, reluarea aprofundată a acestei investigații este chiar unul dintre scopurile proiectului propus.

Aspecte ale problematicei semnalate au fost deja tratate, întotdeauna prin comparații cu situații cunoscute din zone învecinate nord-vestului, acele din restul bazinului Tisei superioare și Transilvania în primul rând, alături de celelalte regiuni mari din România, indicate fiind asemănări și deosebiri. Cum era necesar, prioritare au fost atunci analizele contextelor de proveniență și a inventarelor, aproape în totalitate inedite la acea dată, alături de propuneri în vederea unor poziționări cronologice argumentate și încadrări culturale. Convingerea a fost că peste asemenea lipsuri nu se poate păși mai departe, atâta vreme cât specularea unor ipoteze, de multe ori precar susținute, nu era de prea mare ajutor. În timp au intervenit și alte contribuții, cu sprijin consistent pentru mai buna înțelegere a perioadei avară din Transilvania și nord-vestul României, de remarcat fiind mai ales sinteze recente, care au documentat integral și sistematizat de asemenea descoperirile funerare de pus pe seama mediului avar propriu-zis din Transilvania, atâta cât acesta este cunoscut până acum. De folos rămâne și un studiu mai nou, care a reluat dezbaterea problemei despre prezența celor mai vechi slavi în spațiul intracarpatic al României, alături de propuneri pentru localizarea și extensia la orizontală a mediilor culturale posibil de precizat pentru secolele VI–VII, dar nu neapărat cu emblema unor prezențe etnice categorice („gepizi”, „avari”, „slavi” sau „băștinași romanici”). Este de interes prioritar încercarea unui demers orientat spre explicații care ar putea pune în evidență (cât este posibil) cursul unui proces de schimbare a structurilor societății în perioada de trecere de la *antichitatea târzie* la ceea ce a însemnat la un moment dat *ev mediu* în spațiul geografic propus spre studiu. În context intervine și problema migrațiilor, respectiv consecințele care au urmat intervenției slavilor în întreaga regiune a Tisei superioare și nu numai, probabil prin colonizări succesive. A intervenit atunci o schimbare radicală în raport cu realitățile precedente, respectiv un nou model cultural, fundamental diferit (spre exemplu doar olărie lucrată cu mâna) și nu în ultimul rând schimbări demografice și etnice de amploare, ca urmare a așezării slavilor în bună parte a Europei răsăritene. În afara influențelor exercitate din partea Khaganatului Avar, de asemenea intervine întrebarea dacă ori în ce măsură vor fi existat de la un moment dat anumite împrumuturi din direcția lumii moraviene, cu structuri mai evolute, dar și din Transilvaniei, cu exemplul unei producții de olărie care pe o anumită durată a perpetuat tradiții antice târzii. În acest sens, deja au fost formulate sugestii.

Cu privire la Transilvania și această problemă dificilă, o contribuție bazată pe cunoașterea temeinică a bibliografiei și a informațiilor acum disponibile, oferă o poziționare care poate dezarma orice încercare de a susține un astfel de demers, cel puțin cu scopul de a fi precizate

rezultatele concrete ale unor evoluții ajunse în jurul reperului Anul 1000: „...din punct de vedere arheologic este imposibilă în momentul de față orice fel de discuție cu privire la centre de interacțiune socială și politică în această regiune.”.

Din păcate descoperirile funerare provenite din spațiul propus pentru studiu sunt prea puține, apelul la situația din Transilvania și celelalte zone învecinate părții de nord-vest a României oferind un sprijin important pentru o examinare din această direcție. Deocamdată, în raport cu alte zone învecinate (Transilvania, Câmpia Tisei, Slovacia sud-estică, Ucraina Ciscarpatică și, în ansamblu, spațiul controlat de Khaganatul Avar sau aflat în proximitatea acestuia) aria geografică delimitabilă prin bazinul mijlociu și inferior al râului Someș pare a fi fost consecventă în a păstra obiceiul funerar al incinerării defuncțiilor.

MODALITATEA DE VALORIFICARE A REZULTATELOR:

Prezentarea monografică a așezării pluristratificate (a doua jumătate a sec. al VI-lea – prima jumătate a sec. al VII-lea) de la Satu Mare–VO-Sit 5. Studii, articole în legătură cu diversele aspecte precizate în structura proiectului. Volum distinct, care să reunească aceste studii într-o formulă sintetică, mai probabil realizabil în perioada imediat următoare încetării proiectului.

TERMEN DE REALIZARE; PLANIFICAREA ETAPELOR:

2022-2025.

2022 — A) Așezarea de la Satu Mare–VO-Sit 5: sistematizarea materialului din inventarele locuințelor și alte structuri (aproape în totalitate olărie), desene și prelucrări grafice; bază de date care să permită analiza ceramicii. B) Studii, articole în legătură cu producția, distribuția și consumul olăriei pe durata întregii perioade medievale timpurii.

2023 — A) Așezarea de la Satu Mare–VO-Sit 5: structurile din interiorul așezării, desene și prelucrări grafice; elaborarea catalogului, inclusă fiind distribuția ceramicii și a inventarelor în general. B) Studii, articole: structuri arheologice din perioada medievală timpurie și artefacte deosebite, ca posibili indicatori pentru interacțiuni cu alte medii.

2024 — A) Așezarea de la Satu Mare–VO-Sit 5. Redactarea monografiei așezării în forma finală: complexe arheologice și organizare internă; inventarele; cronologie; comparații cu medii culturale similare. B) Studii, articole: distribuția la orizontală și verticală a așezărilor medievale timpurii din nord-vestul României, Transilvania și Banat; organizarea așezărilor și posibile semnificații sociale; structuri economice depistabile.

2025 — A) Capitol separat, mai extins, în monografia așezării amintite: reexaminarea orizontului locuirii din a doua jumătate a sec. al VI-lea și prima jumătate a sec. al VII-lea, cu extensie asupra regiunii Tisei superioare, întregului spațiu intracarpatic al României, dsr și la est și sud de acesta; cronologie; tendințe sau evoluții în structurile societății, depistabile pe

parcursul sec. al VII-lea. B) Studiu sintetic: structuri economice și sociale sugerate de așezările medievale timpurii din nord-vestul României; verificarea unui posibil model local al unei societăți medievale timpurii prin aplicarea unor criterii prestabilite.

COLECTIV DE CERCETARE: Ioan Stanciu.

PROIECTUL NR. 8: *Celții din Transilvania – cronologia și dinamica socială și etnică reflectată în analiza așezărilor și complexelor funerare din aria intra-carpatică.*

COORDONATOR: CS I dr. habil A. Rustoiu

OBIECTIVE:

- Realizarea unui repertoriu cuprinzător al descoperirilor corespunzătoare orizontului celtic din Transilvania prin analiza critică a informațiilor edite și prin valorificarea celor inedite;
- Stabilirea cronologiei interne (relative și absolute) a orizontului celtic din Transilvania și corelarea acesteia la sistemele cronologice central-europene și nord-balcanice;
- Studiarea dinamicii sociale și etnice a comunităților din Transilvania în funcție de evoluția internă a unor așezări și necropole reprezentative, precum și studierea comparativă a acestor fenomene pe micro- și macro-regiuni.

STADIUL ACTUAL AL CUNOȘTINȚELOR:

- Până în anul 1989 cercetarea orizontului celtic din Transilvania a cunoscut o atenție redusă în comparație cu investigațiile consacrate epocii Regatului dac. Singurele contribuții notabile aparțin unor cercetători care au publicat în anii 1960-1970 o serie de descoperiri atribuite celților, în special funerare, printre aceștia numărându-se mai ales V. Zirra și I. H. Crișan, dar și M. Rusu sau K. Horedt. Lor li s-a adăugat ulterior I. Némethi a cărui activitate s-a concentrat în special în nordul Crișanei și în județul Satu Mare. În ultimele două decenii, studiarea orizontului celtic a fost reluată cu mai mult entuziasm de către o serie de cercetători din Transilvania, cum sunt L. D. Vaida, S. Berecki sau I. V. Ferencz. Activând la muzee județene, aceștia și-au concentrat atenția asupra valorificării informațiilor arheologice din raza de competență a instituțiilor la care activează sau din zonele imediat limitrofe. Investigațiile lor au condus la re-evaluarea unor descoperiri vechi și la punerea în circulație a unor informații arheologice noi din diverse zone ale Transilvaniei.
- Cu toate acestea, până în prezent nu a fost realizat un repertoriu arheologic pentru Transilvania, cuprinzător și critic în ceea ce privește valoarea și corectitudinea informațiilor anterioare. De asemenea, nu au fost analizate în ansamblu principalele categorii de materiale arheologice, în măsură să ofere o evoluție cronologică internă a diverselor situri edite sau inedite ori o cronologie generală la scara întregii regiuni. În lipsa unui astfel de instrument nu

se poate concepe o sinteză arheologică și istorică a orizontului celtic din Transilvania. De asemenea, nu pot fi deslușite mecanismele de evoluție socială intra- și extra-comunitare sau interacțiunile dintre celții pătrunși în Transilvania și comunitățile autohtone. O astfel de abordare se înscrie pe direcția programului general de cercetare, „Contribuții la istoria Transilvaniei” promovat de Institutul de Arheologie și Istoria Artei din Cluj-Napoca. De aceea, subiectul acestei teme de cercetare este util din perspectiva inițierii unei noi etape în investigarea orizontului celtic ca parte integrantă a evoluției istorice a Transilvaniei.

REZULTATE SCONTATE, DOZA DE INTERES A PROIECTULUI:

- Realizarea repertoriului analitic al descoperirilor din Transilvania, cuprinzând caracteristicile siturilor arheologice (așezări și descoperiri funerare; categorii și tipuri de materiale) va constitui un instrument util pentru abordarea unor probleme complexe vizând aspecte diverse de cultură și civilizație ale orizontului celtic din spațiul intra-carpatic.
- Pe baza acestui repertoriu va fi „construită” cronologia La Tène-ului timpuriu și mijlociu. De asemenea, va fi deslușită evoluția culturală și istorică a comunităților celtice din sec. IV-II a. Chr.
- În sfârșit, aceste date arheologice vor putea fi interpretate din perspectiva și cu metodologiile specifice antropologiei culturale, în vederea ilustrării evoluției sociale la nivelul comunităților celtice din Transilvania. Din această perspectivă, analiza modului de constituire și de transformare a identităților sociale și etnice în condițiile specifice din spațiul central-est-european va ocupa un rol important.
- Aceste direcții de investigare se înscriu pe linia cercetării culturii și civilizației celtice la nivel european și de aceea ele prezintă un grad de interes ridicat, atât pentru comunitatea științifică internă, cât și pentru cea internațională. Pe de altă parte, redactarea unei sinteze cu privire la orizontul celtic transilvănean ar umple un gol în literatura de specialitate, cu atât mai mult, cu cât, astfel de abordări au fost realizate pentru zonele învecinate (cum sunt Ungaria, Slovacia sau Cehia) cu care comunitățile în spațiul intra-carpatic au fost conexate istoric și cultural.

MODALITATEA DE VALORIFICARE A REZULTATELOR:

- Rezultatele preliminare ale cercetării vor face obiectul unor studii științifice publicate în reviste de specialitate și volume colective. Analizele asupra unor situri arheologice vor fi valorificate în lucrări monografice. În sfârșit, rezultatele finale ale cercetării vor fi prezentate într-un volum de sinteză referitor la orizontul celtic din Transilvania.

TERMEN DE REALIZARE; PLANIFICAREA ETAPELOR:

Termen de realizare: 2015–2022:

- Etapa 1: 2015-2017. Realizarea repertoriului cuprinzând siturile arheologice aparținând orizontului celtic din Transilvania; interpretarea analitică a categoriilor de materiale: ceramica, obiecte de metal etc.; documentare metodologică și bibliografică; documentare de teren; realizarea unor comunicări științifice și publicarea unor studii preliminare.
- Etapa 2: 2018-2020. Elaborarea cronologiei relative și absolute a orizontului celtic din Transilvania; identificarea materialelor susceptibile de a face obiectul unor analize și datări C14 și dendrocronologice; documentare metodologică și bibliografică; documentare de teren; realizarea unor comunicări științifice și publicarea unor studii preliminare.
- Etapa 3: 2021-2022. Interpretarea din punct de vedere al antropologiei culturale a dinamicii sociale și a relațiilor intra- și inter-comunitare în spațiul transilvănean la nivelul cronologic corespunzător orizontului celtic; documentare metodologică și bibliografică; documentare de teren; realizarea unor comunicări științifice și publicarea unor studii preliminare; redactarea lucrării de sinteză privind orizontul celtic din Transilvania.

COLECTIV DE CERCETARE: Aurel Rustoiu

COLABORĂRI ÎN ȚARĂ ȘI STRĂINĂTATE:

- Colaborările interne și internaționale necesare realizării proiectului (documentare bibliografică și arheologică, documentare metodologică, schimb de informații etc.) se vor derula cu instituții cu care există contacte și colaborări științifice anterioare. Printre acestea se numără:
- Muzeele județene și orașenești din Transilvania și Banat (Timișoara, Arad, Oradea, Alba Iulia, Aiud, Deva, Tg. Mureș, Bistrița, Năsăud, Carei, Cluj-Napoca, Sibiu etc.)
- Institutele de arheologie și departamentele de arheologie din universități din Ungaria, Austria, Slovacia, Serbia, Croatia, Slovenia, Germania (Nitra, Budapesta, Zagreb, Ljubljana, Mainz etc.)

PROIECTUL NR. 9: *Religie și comunitate la Apulum. Studiu de caz – cultele de mistere*

COORDONATOR: CS II dr. Mariana Egri

OBIECTIVE:

- Analiza contextuală multivariată a inventarelor arheologice provenite din cele două sanctuare menționate cu scopul de a identifica o serie de caracteristici ale practicilor religioase specifice fiecărei faze de funcționare, de la fundare și până la abandonare. În acest scop va fi utilizat un software specializat (PAST 4.03) care permite analizarea statistică multivariată a unor volume mari de date dintre cele mai diverse, inclusiv rezultate ale unor analize interdisciplinare

(arheozoologice, arheobotanice, geochimice, mineralogice, biochimice, 3D spatial modelling etc).

- Analiza comparativă diacronică a caracteristicilor identificate în practicile religioase specifice fiecărei faze de funcționare din cele două sanctuare pentru observarea similitudinilor și diferențelor și discutarea contextuală a acestora din perspectiva dinamicilor sociale.
- Identificarea rețelelor locale, regionale sau inter-provinciale de interacțiune socială, religioasă sau economică în care au fost integrate cele două comunități de-a lungul timpului, printr-o analiză comparativă cu situațiile arheologice similare din alte situri din provinciile dunărene.

STADIUL ACTUAL AL CUNOȘTINȚELOR:

Până de curând, cercetarea vieții religioase a comunităților romane, atât din metropola imperială, cât și din diverse provincii, s-a bazat în cea mai mare parte pe analiza textelor antice privitoare la acest subiect, a materialului epigrafic specific, precum și pe cea a reprezentărilor iconografice ale divinităților sau ale practicilor asociate, a obiectelor legate în mod implicit de aceste practici, sau a construcțiilor cu destinație religioasă (temple, sanctuare etc). Acest mod de abordare oferă însă doar o imagine statică, simplificată a vieții religioase a indivizilor și comunităților de pe cuprinsul Imperiului Roman, care nu ține cont de particularitățile locale, interesele colective sau private, dinamica socială, sau evoluția în timp a conceptelor și practicilor religioase dintre cele mai diverse, a interacțiunilor dintre acestea la scară locală sau micro-regională. Din acest punct de vedere, studierea practicilor și manifestărilor asociate cultelor de mistere, urmând același mod de abordare, este cu atât mai problematică, fiindcă în astfel de cazuri puținele texte antice disponibile sunt ambigue, trunchiate și frecvent mult prea târzii pentru fenomenul religios respectiv. Pe de altă parte, aceste culte de mistere au fost frecvent studiate ca fenomene izolate, deseori excepționale sau periferice vieții religioase a comunităților locale, cu toate că ele au făcut parte dintr-un ecosistem religion complex în care diversele practici religioase ocupau un loc central, coexistând cu practicile sociale și culturale ale respectivelor comunități.

Date fiind problemele și limitele acestui mod de studiere a vieții religioase a comunităților romane în general și a cultelor de mistere în particular, în ultimii ani accentul s-a deplasat dinspre analiza de text sau iconografică înspre cea a practicilor și contextelor asociate cu diverse divinități. Aceste studii recente s-au axat fie pe investigarea unor contexte arheologice specifice (temple, sanctuare, depuneri votive), fie pe evoluția anumitor culte sau divinități analizate din perspectivă diacronică, la scară regională sau micro-regională. O astfel de abordare s-a bazat în principal pe analiza exhaustivă și sistematică a datelor arheologice,

incluzând artefacte și ecofacte, contextele lor de descoperire și modul în care acestea au fost asociate. O astfel de analiză multivariată, contextuală are potențialul de a releva o serie de fenomene sociale, culturale, religioase, economice etc specifice respectivelor comunități în perioade succesive de timp. Acestea includ nu doar practici și credințe religioase, sau evoluția lor în timp, ci și aspecte legate de interacțiunile sociale, schimburile economice, tehnologiile implicate în construcția și repararea lăcașurilor de cult, producția de bunuri specifice etc.

Din acest punct de vedere, studierea sistematică a cultelor de mistere reprezintă un mod de a explora impactul practicilor religioase asociative asupra dinamicilor sociale locale, dar și modul în care anumite grupuri sociale se integrează în diverse rețele de interacțiune la scară locală sau regională. Dată fiind forma asociativă a acestor culte, o analiză contextuală sistematică a urmelor materiale ale practicilor specifice poate oferi numeroase informații relevante privind modurile de agregare socială sau suport comunitar, dar și impactul economic al activităților asociate, de la construcția lăcașului de cult și întreținerea acestuia, la aprovizionarea cu diverse bunuri necesare cultului.

Pornind de la aceste observații, prezentul proiect are ca scop principal identificarea și analizarea unor practici religioase asociate cu două dintre cele mai importante culte de mistere identificate la Apulum, cultul lui Mithras și cel al lui Liber Pater, precum și a impactului social, cultural și economic al acestora asupra comunităților locale în secolele II – III p.Chr. Metodologia propusă implică o analiză comparativă, multivariată a contextelor arheologice asociate cu diverse practici religioase, de la cele privind ritualurile de fundare și cele de întreținere a spațiilor sacre, la cele de depunere sau distrugere rituală a ofrandelor, sau de convivialitate comunitară. De asemenea, va fi realizată și o analiză comparativă diacronică a unor practici religioase identificate în cele două sanctuare de la Apulum cu situațiile identificate în sanctuare similare din alte provincii ale Imperiului Roman, în particular din cele dunărene. Prezentul proiect va lua în considerare două dintre cele mai importante sanctuare asociate cu cultele de mistere identificate recent la Apulum, respectiv sanctuarul lui Liber Pater identificat pe teritoriul Coloniei Aurelia Apulensis și sanctuarul lui Mithras, convențional identificat cu numărul III, descoperit pe teritoriul canabae-lor legiunii a XIII-a Gemina. Cel de-al doilea sit va constitui punctul focal al prezentului proiect, în timp ce primul sit va oferi unele elemente de comparație privind anumite categorii de instrumente de cult sau ofrande.

Sanctuarul lui Liber Pater a fost inițial identificat în anul 1989 de o echipă condusă de regretatul Alexandru Diaconescu. Ulterior, acesta a făcut obiectul unor ample cercetări arheologice interdisciplinare între anii 1998 și 2003, realizate de o echipă internațională condusă de același profesor clujean împreună cu Ian Haynes și Alfred Schäfer. Cu această ocazie au fost cercetate

sanctuarul și zona înconjurătoare, dar și o serie de gropi de cult (favissae) care au produs un foarte bogat inventar arheologic constând din ceramică, materiale de construcție, obiecte de metal, sticlă, os, piatră dintre cele mai diverse, material faunistic și botanic. Analizele de specialitate indică faptul că sanctuarul a fost foarte probabil utilizat între sfârșitul secolului al II-lea și mijlocul secolului al III-lea p.Chr. Doar o parte din rezultatele acestor cercetări au fost publicate, incluzând unele din studiile de specialitate asupra diverselor categorii de materiale arheologice, coordonatorul prezentului proiect fiind responsabil cu realizarea studiilor privind o serie de categorii de material ceramic din sanctuar și favissae (opaite, figurine, elemente decorative parietale, medalioane, jetoane etc). Aceste categorii de materiale vor oferi elemente comparative pentru analiza celui de-al doilea sanctuar luat în considerare, care va constitui tema centrală a proiectului.

Sanctuarul lui Mithras, convențional notat cu numărul III, a fost inițial identificat în anul 2008 în cadrul unei cercetări arheologice preventive care a fost ulterior stopată de investitor. Cercetările arheologice, de această dată sistematice, au fost reluate în anul 2013 în cadrul unui proiect arheologic internațional desfășurat de Institutul de Arheologie și Istoria Artei al Academiei Române Filiala Cluj în colaborare cu Muzeul Național al Unirii Alba Iulia și Universitatea Princeton, fiind condus de coordonatorul prezentului proiect în colaborare cu Aurel Rustoiu și Matthew McCarty. Cercetările arheologice de teren s-au încheiat în anul 2016, când întregul mithraeum și zona înconjurătoare imediată au fost complet investigate. De-a lungul celor patru campanii au fost identificate nu doar clădirea sanctuarului și parțial o altă clădire anexă, dar și un foarte bogat material arheologic constând din materiale de construcție, ceramică diversă, obiecte din metal, sticlă, piatră și os, material faunistic și botanic. Inscripțiile descoperite în sanctuar au oferit posibilitatea identificării numelui celui care a finanțat construcția sanctuarului, dar și o serie de rețele de interacțiune socială și religioasă în care comunitatea respectivă a fost integrată de-a lungul perioadei de funcționare. Mithraeum-ul III a fost foarte probabil construit cândva în ultimul sfert al secolului al II și a funcționat până după mijlocul secolului al III-lea.

REZULTATE SCONTATE, DOZA DE INTERES A PROIECTULUI:

Rezultatele proiectului vor contribui semnificativ la o mai bună cunoaștere a vieții religioase, dar și a celei sociale sau economice, a populației din cel mai mare centru urban al Daciei romane. Proiectul va valorifica științific un volum foarte mare de date arheologice care în prezent sunt incomplet sau deloc publicate, prin utilizarea unor metode moderne interdisciplinare, integrând în acest mod cercetarea arheologică românească privind religiile Romei antice în dezbaterile științifice internaționale pe acest subiect. De altfel, se intenționează

ca rezultatele științifice obținute să se constituie într-o platformă de dezvoltare a unor viitoare programe mai complexe de cercetare cu participare internațională, în cadrul unor granturi de cercetare cu finanțare internațională. De asemenea, rezultatele obținute vor permite Muzeului Național al Unirii din Alba Iulia, care găzduiește în colecțiile sale materialul arheologic analizat, să valorifice muzeal și educativ acest patrimoniu extrem de important în cadrul programelor sale expoziționale.

MODALITATEA DE VALORIFICARE A REZULTATELOR:

Următoarele mijloace vor fi utilizate pentru valorificarea științifică și publică a rezultatelor cercetărilor:

- Articole științifice în publicații de specialitate indexate ISI sau BDI, sau în volume ale unor conferințe științifice la edituri naționale sau internaționale prestigioase.
- Studii prezentate în cadrul unor manifestări științifice naționale și internaționale.
- Lecturi invitate în cadrul unor universități sau institute de cercetare prestigioase naționale sau internaționale.
- Prezentări publice în presă sau social media, inclusiv pe website-ul și contul Facebook ale Institutului de Arheologie și Istoria Artei
- Colaborări cu Muzeul Național al Unirii Alba Iulia pentru organizarea unor programe educative.
- Realizarea unor proiecte de cercetare mai ample, cu participare internațională, pe baza rezultatelor cercetărilor.

TERMEN DE REALIZARE; PLANIFICAREA ETAPELOR:

Termen de realizare: 2022-2025

Etapele de realizare a obiectivelor proiectului sunt următoarele:

- 2022 – Crearea unei baze de date digitale pentru fiecare dintre cele două sanctuare; selectarea contextelor arheologice relevante din sanctuarul lui Liber Pater și analizarea arheologică primară a inventarelor ceramice specifice (opaite, figurine, elemente decorative parietale, medalioane, jetoane etc), inclusiv identificare tipo-cronologică și funcțională și analiză statistică; ilustrarea materialului arheologic; colectarea probelor pentru analizele interdisciplinare de laborator și identificare surselor de finanțare; prezentarea și publicarea unor rezultate preliminare și studii de caz.
- 2023 – Selectarea contextelor arheologice relevante din mithraeum-ul III și analizarea arheologică primară a inventarelor, inclusiv identificare tipo-cronologică și funcțională și analiză statistică; ilustrarea materialului arheologic; colectarea probelor pentru

analizele interdisciplinare de laborator și identificare surselor de finanțare; prezentarea și publicarea unor rezultate preliminare și studii de caz.

- 2024 – Realizarea analizei spațiale a mithraeum-ului III, a organizării sale interne și a zonelor înconjurătoare prin fotogrammetrie și analiză integrată GIS; analiza contextuală multivariată a inventarelor arheologice din fiecare fază cu ajutorul programului PAST 4.03; prezentarea și publicarea unor rezultate preliminare și studii de caz, mediatizarea publică a proiectului.
- 2025 - Analiza comparativă diacronică a caracteristicilor identificate în practicile religioase specifice fiecărei faze de funcționare din cele două sanctuare; analiza comparativă a acestor caracteristici cu cele identificate în alte situri similare din provinciile dunărene; prezentarea și publicarea rezultatelor finale, mediatizarea publică a proiectului; realizarea unui proiect cu finanțare internațională.

COLECTIV DE CERCETARE: Dr. Mariana Egri

COLABORĂRI ÎN ȚARĂ ȘI STRĂINĂTATE: -

PROIECTUL NR. 10: *Depozitul de bronzuri de la Orosia, com. Cuci jud. Mureș în contextul metalurgiei etapei bronzului final din Transilvania*

COORDONATOR: CS II dr. Adrian Ursuțiu

OBIECTIVE:

Definirea compozițională a cât mai multor obiecte din compunerea depozitului, prin analize specifice, în vederea obținerii unei "radiografii" cât mai exacte a istoricului fiecărei piese, în măsura în care acest lucru va fi posibil. Analizele pot indica în principiu zonele de zăcămintele din care provine minereul de cupru (prin alte metale specifice asociate fiecărui zăcământ), mai ales în cazul turtelor reduse în cuptor, piese ce constituie 90% din depozit sau pot indica refolosirea, returnarea, prin modificări compoziționale specifice obiectelor refolosite.

Prin urmare, ne propunem înțelegerea metodelor metalurgice specifice epocii, identificarea surselor de zăcământ și implicit a traseelor "comerciale", a conexiunilor comerciale ale spațiului intracarpatic în etapa finală a epocii bronzului.

STADIUL ACTUAL AL CUNOȘTINȚELOR:

În contextul epocii bronzului din spațiul central-european, analizele legate de artefactele de bronz, materia primă, procesele metalurgice implicate, circulația pieselor și nu în ultimul rând semnificația extrem de variată a acestor depuneri are un istoric îndelungat ce-și găsește originile în zorii disciplinei noastre.

Încă de la primele contribuții legate de cronologia epocii, ”depozitele” de bronzuri au constituit un reper major, constituindu-se prin analize formale în serii delimitate cronologic și cultural, reprezentând practic reperele pe care s-au construit primele cronologii ale epocii bronzului. Mai bine de 90% din aceste depozite provin din descoperiri întâmplătoare, accidentale și cel mai adesea lipsite de context arheologic. În consecință, fortuit, specialiștii care au studiat acest gen de descoperiri au apelat la metode specifice de analiză, practic înscrieri pe criterii pur formale (tipologii, analize stilistice, cantitative, etc) prin care s-a urmărit și realizat în bună măsură cronologia unei etape relativ îndelungate din cronologia preistoriei, respectiv cea a epocii bronzului.

Dintr-o perspectivă a epocii bronzului european, exceptând zona egeeană, cu trăsături specifice, trebuie să subliniem importanța spațiului transilvan, în contextul epocii fiind un centru de greutate al producției de bronzuri, mai ales în etapa finală a acestei secvențe (LBAI-II), când apar frecvent depozitele de mari dimensiuni, din păcate așa cum menționăm anterior, lipsite de contexte de regulă.

În ultimele decenii, odată cu progresele din domeniul fizicii și al ingineriei materialelor au intrat în circuitul științific și analizele compoziționale ale artefactelor de bronz din compunerea acestor depozite. De la analize superficiale, neintruzive XRF, până la cele spectrografice, toate au contribuit la înțelegerea subtilității procedurilor metalurgilor epocii, la modul de circulație și distribuire a artefactelor pe spații întinse, din zona Caucazului până în spațiul britanic sau Marea Nordului.

În acest context, al unei lumi fără frontiere, aflată în continuă mișcare și datorită în bună măsură ocupațiilor pastorale, ia naștere o societate stratificată, dominată de o aristocrație războinică, practic arta războiului devine, respectând proporțiile, ceea ce este și acum. Evident, elementul definitoriu în definirea acestei realități a epocii sunt tocmai depozitele de bronzuri, care prin compoziția lor reflectă acest lucru.

În interpretarea depozitelor bronzului final, cu tendința specifică de a cataloga și defini, specialiștii au definit mai multe tipuri de depuneri, în funcție de compoziția artefactelor din depozite și atunci când s-a putut de context. Menționăm astfel depozite de meșteri/ateliere, depuneri rituale (în ape sau mlaștini), depuneri funerare, depozite/tezaure ale unor comunități, etc.

Pentru a reveni la cazul nostru de la Orosia, trebuie să menționăm că am avut șansa rarisimă, oferită de o cercetare de anvergură, în suprafață, specifică proiectelor de cercetare preventivă, astfel încât în cele 1,9 hectare de sit, alături de complexe specifice de habitat ale unei locuiri din etapa finală a bronzului (183 la număr), spre limita de nord-vest a satului

preistoric am identificat cu detectatorul o concentrare de obiecte de bronz. Am apelat la această soluție în urma descoperirii la decapare a unui ac de bronz, specific zonei central europene. Astfel, la circa 2 metri vest de piesa izolată, probabil parte din depozit, dar deranjată de plug (depunerea se afla la circa 0,40 metri adâncime relativă) am putut delimita o concentrare de obiecte de bronz și am putut defini o strategie de abordare care să permită o documentare cât mai detaliată și mai exactă a depozitului.

După identificarea exactă și măsurarea topo a limitelor complexului, piesele au fost ridicate în ordinea inversă a depunerii lor, fiind documentată foto fiecare, individual, astfel, prin tehnica de colaționare prin soft specific a imaginilor foto, am obținut un film care derulat invers ne oferă ordinea în care au fost depuse piesele, dar și o imagine 3D a depozitului (prezentat deja în 2017, ca atare într-o sesiune internațională dedicată depunerilor din epoca bronzului). Desigur au fost întocmite și desene (1:10) în diferite etape de demontare a depunerii.

Compoziția sa diversă, podoabe (respectiv apărători de braț spiralice, ace), arme (vârf de sulită, topoare de tip celt, dar și cu disc și spin), unelte (seceri), piese în curs de prelucrare (sărmă de bronz, lame) dar și o cantitate mare de turte de bronz rezultate din reducerea minereului și alte trei lingouri (circa 60 kg), ne fac să atribuim depozitul grupei de tezaure/depozit de comunitate.

Totodată, pentru situl în sine de la Orosia, unde ne aflăm în faza de redactare monografică, am dispus și de rezultate relevante C14 efectuate din banii de proiect la Institutul de fizică nucleară Horia Hulubei de la București, astfel că am putut defini cronologia absolută a sitului și prin urmare și a depozitului în sine, fapt ce constituie o premieră pentru spațiul nostru cel puțin, unde, pentru prima dată avem un depozit aflat într-un context cu datare absolută.

În ciuda diferenței cantitative, număr de piese/greutate dintre cele două depuneri (230 kg bronzuri în cazul Band, respectiv 63 kg la Orosia), caracterul relativ asemănător dintre cele două depuneri, desigur respectând proporțiile, este evident. Descoperirea noastră de la Orosia însă provine dintr-o cercetare preventivă, cu date exacte, bine documentată, nu doar pentru depunerea în sine cât și pentru contextul cultural cronologic al acesteia, situație mai rar întâlnită, descoperirile de anvergură ale acestei epoci, așa cum menționam anterior, fiind întâmplătoare de regulă, sau mai recent legate de activitatea detectoriștilor "amatori".

Mai menționez că depozitul Orosia a fost expus în holul Bibliotecii Academiei cu ocazia Zilelor Academice Clujene 2017.

REZULTATE SCONTATE, DOZA DE INTERES A PROIECTULUI:

Completarea imaginii metalurgiei epocii bronzului final, racordul și conexiunile comunităților din spațiul intracarpatic la spațiul central european, precum și la lumea estică, din perspectiva artefactelor identificate atât în depunerea de bronzuri de la Orosia, cât și prin asocierea ceramicii și altor descoperiri din sit ce indică relații cu lumea estică și influențe vestice.

MODALITATEA DE VALORIFICARE A REZULTATELOR:

Prin participări la colocvii, conferințe, iar în final prin publicare monografică.

TERMEN DE REALIZARE; PLANIFICAREA ETAPELOR:

Termen de realizare: 2022-2023

2022- catalog, ilustrație, analize compoziționale.

2023- interpretare, publicare.

COLECTIV DE CERCETARE: Dr. Adrian Ursuțiu

COLABORĂRI ÎN ȚARĂ ȘI STRĂINĂTATE: -

Programul II: Cercetări arheologice de teren

– Cercetări arheologice sistematice planificate pentru anul 2022:

1. Proiectul: *Orașul roman Porolissum* (jud. Sălaj): C. Opreanu (coordonator); Vl. Lăzărescu, S. Cociș (membri în colectiv).
2. Proiectul: *Castrul roman Porolissum-„Pomet”* (jud. Sălaj): C. Opreanu (coordonator), Vl. Lăzărescu, S. Cociș (membri în colectiv). Colaborare cu Muzeul Județean de Istorie și Artă Zalău.
3. Proiectul *Sântana–Cetatea veche, jud. Arad*: Fl. Gogâltan, responsabil de șantier. Colaborare cu Universitatea Goethe din Frankfurt și Complexul Muzeal Arad. Finanțare: Universitatea Goethe din Frankfurt (Germania).
4. Proiectul *Apulum: Roman Vila Project*: Aurel Rustoiu, responsabil de șantier. Mariana Egri, Andreea Drăgan (membri colectiv). Colaborare cu University of British Columbia (Canada), Muzeul Național al Unirii Alba Iulia. Finanțare: University of British Columbia (Canada), Muzeul Național al Unirii Alba Iulia.
5. Proiectul *Necropolele din epoca fierului de la Sâncrai, or. Aiud, jud. Alba*: Aurel Rustoiu, responsabil de șantier. Mariana Egri, Andreea Drăgan (membri colectiv). Finanțare: Muzeul Național al Unirii Alba Iulia.

Programul III: Contribuții la istoria artei medievale și premoderne din

Transilvania

PROIECTUL NR. 1: *Contribuții privind pictura medievală și premodernă din Transilvania*

COORDONATOR: Acad. Marius Porumb

OBIECTIVE:

- Redactarea de studii critice, centrate pe problematizări tematice și metodologice, privitoare la pictura medievală și premodernă din Transilvania
- Contextualizarea materialului transilvănean în curente mai largi, provenind din aria cultural-artistică Răsăriteană (bizantină și postbizantină, balcanică) sau din curente artistice (și deopotrivă culturale și devoționale) central-europene și apusene
- Completarea și aducerea la zi a clasificărilor iconografice, fundamentale, dar deja depășite, ale unor autori precum I.D. Ștefănescu sau V. Drăguț
- Integrarea noilor curente din analiza stilului, direcție impulsionată major de perfecționarea mijloacelor optice de investigare a operelor de artă
- Dezvoltarea direcției de cercetare a istoriei sociale a artei (integrarea fenomenelor în contextul istoric, studiile de patronaj etc.)
- Aprofundarea cunoștințelor documentare privitoare la pictura medievală și premodernă din Transilvania în condițiile dezvoltării spectaculoase a bazelor de date cu acces public conținând izvoare originale
- Intensificarea colaborării cu restauratorii și cu specialiștii în investigațiile materiale ale operelor de artă (analize fizico-chimice)
- Continuarea redactării de voci de tip enciclopedic, pe baza experienței dobândite anterior de membrii colectivului în această direcție
- Documentarea pe teren și arhivarea materialului recoltat și a celui deja existent
- Completarea arhivei de planșe explicative (relevee, secțiuni axonometrice, desfășurătoare iconografice, planuri, hărți etc.) legate de materialul redactat, pe baza principiilor și metodologiei stabilite anterior
- Dezvoltarea de colaborări la nivel național și internațional cu specialiști din domeniu
- Completarea arhivei de imagini existente cu fotografii noi precum și a infrastructurii pentru stocarea de imagini
- Continuarea eforturilor de clarificare teoretică și metodologică prin întâlniri de lucru și în cadrul lucrărilor unui simpozion anual

STADIUL ACTUAL AL CUNOȘTINȚELOR:

Bibliografia picturii medievale și premoderne de pe teritoriul Transilvaniei este destul de bogată și se îmbogățește în fiecare an, însă adeseori contribuțiile în acest domeniu sunt lipsite de spirit critic și problematizări convingătoare. Contribuțiile devenite deja clasice (V. Vătășianu, *Istoria artei feudale în Țările Române*, București, 1959; ***, *Istoria artelor plastice în România I-II*, București 1968-1970; V. Drăguț, *Artă românească*, București, 1982 V. Drăguț, *Dicționar enciclopedic de artă medievală românească*, 1976; M. Porumb, *Dicționar de pictură românească din Transilvania (sec. XIII-XVIII)*, 1998 etc.) își păstrează valoarea de reper, dar este important ca acestea să primească impulsuri noi, atât în ceea ce privește perspectivele de abordare, cât și integrarea de materiale și noi opere de artă, aduse la lumina zilei, descoperite sau redescoperite în ultima vreme. Datorită contribuției excepționale la descoperirea de opere de pictură obliterate pentru multe veacuri, munca restauratorilor se bucură de o atenție deosebită în cadrul Proiectului. În cadrul acestuia, colectivul cercetători își propune să elaboreze studii în egală măsură foarte bine documentate cât și problematizatoare în câmp metodologic.

REZULTATELE SCOTATE, DOZA DE INTERES A PROIECTULUI:

Proiectul are ca scop principal dezvoltarea unui curent înnoitor în abordarea fenomenelor artistice (subsumate în principal artei picturii), integrând orientări metodologice contemporane. Lucrările redactate de membrii colectivului în cadrul proiectului au în vedere să crească vizibilitatea instituției și a cercetătorilor în plan național și internațional și să se constituie în repere metodologice viabile (mai ales în plan intern). Considerarea materialului se face cu specială atenție pentru realitățile de pe teritoriul Transilvaniei, dar această departajare geografică nu constituie în sine o limită în ce privește interpretarea operelor de pe arealuri mult mai extinse.

REZULTATE PLANIFICATE PENTRU 2022:

Cercetarea pe teren și redactare de studii, precum și arhivare imagini.

MODALITĂȚI DE VALORIFICARE A REZULTATELOR:

Rezultatele proiectului vor fi valorificate prin publicarea de studii fundamentale în reviste de specialitate și cărți de autor, participarea la conferințe naționale și internaționale.

TERMEN PENTRU REALIZARE, PLANIFICAREA ETAPELOR:

- Ianuarie – aprilie 2022: documentare în biblioteci, arhive, muzee
- Mai –Septembrie 2022 : documentare pe teren, arhivare de imagini
- Octombrie – decembrie 2022: redactare studii.

COLECTIVUL DE CERCETARE:

Cercetători de la sectorul de istoria artei al Institutului: Acad. Marius Porumb, dr. E. D. Preoteasa, dr. Ciprian Firea, dr. Saveta Pop și, pentru probleme care privesc relația obiectelor cu monumentul, dr. Mihaela Sanda Salontai.

COLABORĂRI INTERNE ȘI EXTERNE:

Rețeaua de colaboratori din țară este formată în principal de specialiști de la Institutul partener de Istoria Artei din București ("G. Oprescu"), de Muzeul Brukenthal Sibiu, Muzeul Țării Crișurilor, Muzeul de Artă din Timișoara, Muzeul Unirii din Alba Iulia, dar și din rândul restauratorilor de pictură (UAD Cluj, UNA București, Asociația Arcus etc.) Contactul cu colaboratorii este realizat prin corespondență (email) și întâlniri în cadrul simpozioanelor naționale de istoria artei organizate de diferite instituții. Pe plan extern, colaborări fructuoase desfășurăm cu institutele partenere din Sofia, Budapesta și Bratislava, dar și cu universități și muzee din Ungaria, Austria, Republica Moldova, Slovenia etc.

PROIECTUL NR. 2 : *Mănăstirile călugărițelor franciscane din Transilvania în secolele XV-XVI.*

COORDONATOR: CS II dr. Mihaela Sanda Salontai.

OBIECTIVE:

Întocmirea unei baze de date coerente privind prezența și activitatea călugărițelor franciscane în Transilvania (fișe), identificarea amplasamentelor mănăstirilor în perimetrul localităților și a caracteristicilor arhitecturale ale edificiilor acolo unde ele sunt documentate (Sighișoara, Sibiu), relația cu conventul fraților minori și eventuale influențe asupra arhitecturii bisericilor acestora (ex. tribuna de vest).

STADIUL ACTUAL AL CUNOȘTINȚELOR:

Tema vizează cercetarea așezămintelor monastice feminine din cadrul ramurei observante a Ordinului Fraților Minori înainte de Reformă. Este vorba de comunități religioase regulate aparținând ordinului terțiar, care au fost instituționalizate ca a doua ramură feminină a Ordinului Franciscan (oficial Ordinul Fraților Minori). Având la origine congregații de surori și beghine care trăiau după o regulă de viață comună inspirată din regula Sf. Francisc, comunitățile de surori regulate au cunoscut o largă răspândire începând din a doua jumătate a secolului al XIV-lea și în special în veacul următor. Fenomenul a luat amploare în contextul mișcării observante apărute în a doua jumătate a secolului al XIV-lea în cadrul Ordinului Franciscan, mișcare care a dus la scindarea de facto a ordinului după 1414. Frecvent confundate în istoriografia din România cu clarisele (comunități religioase de femei contemplative aparținând ordinului Sfintei Clara, care a fost încorporat în Ordinul Franciscan

ca ordin secundar), surorile terțiare franciscane aveau o viață dedicată activităților caritative și propovăduirii Evangheliei. Inițial, spre deosebire de clarise, nu au avut un regim strict de clausură. Mănăstirile surorilor franciscane erau adesea situate în apropierea unui convent franciscan care le asigura îngrijirea pastorală. Cu timpul, la cererea și cu încurajarea papilor, modul de viață al acestor comunități a devenit din ce în ce mai apropiat de cel al clariselor, în primul rând datorită introducerii unei forme mai stricte de clausură. Această evoluție a culminat cu instituirea unei reguli proprii de viață comună, care a fost promulgată în 1510 de pontiful Leon al X-lea, prin care se urmărea unificarea regulii de viață comună a diverselor congregații de terțiari regulari; noua regulă impunea tuturor terțiarilor să depună jurăminte solemne și să se supună provincialilor sau guardianilor din Ordinul primar.

În Transilvania sunt atestate comunități de călugărițe franciscane, denumite în documente și "călugărițe gri" (*nonnegrisee/graueNonnen*) la Cluj, Sibiu, Brașov, Târgu Mureș, Sighișoara, Mediaș, Coșeu și, după unele surse, la Albești și Șumuleu Ciuc. Date privind clădirile, în majoritate dispărute, avem din surse narative și din documente vizuale de secol XVIII, la care se adaugă câteva mențiuni în izvoare, în principal în legate testamentare sau în registre de socoteli ale orașelor, care oferă și indicii pentru localizarea mănăstirii. Până în prezent, mănăstirile de călugărițe catolice din Transilvania nu au făcut obiectul unui studiu special. Despre așezămintele religioase medievale feminine afiliate Ordinului Dominican s-a scris în lucrarea *Mănăstiri dominicane din Transilvania*, publicată de subsemnata în 2002, în care sunt cuprinse mănăstirile care au funcționat în voievodatul Transilvaniei până la Reformă. În ceea ce privește mănăstirile călugărițelor franciscane, o primă lucrare în care acestea au fost prezentate succint este volumul istoricului maghiar János Karácsonyi, *Szt. Ferencz rendjének története Magyarországon 1711-ig*, Budapesta, 1923. Recent, Carmen Florea de la Universitatea Babeș-Bolyai a publicat un studiu dedicat istoriei comunităților monastice feminine din Transilvania, intitulat '*For they wanted us to serve them...*' *Female Monasticism in Medieval Transylvania* și publicat în volumul *Women in the Medieval Monastic World*, ed. J. Burton, K. Stöber, Turnhout, 2015. O imagine sintetică asupra așezămintelor ordinelor monastice oferă *Dicționarul mănăstirilor din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș*, coordonat de Adrian Andrei Rusu și apărut în 2000 la editura Presa Universitară din Cluj-Napoca, care include și mănăstirile de femei din teritoriile vizate, cu bibliografia aferentă. Atestări documentare referitoare la mănăstirile de călugărițe sunt cuprinse în volumul lui Géza Entz, *Erdélyi építészete a 14.-16. században*, Cluj-Napoca, 1996, precum și în cele două volume de regeste ale protocoalelor abației din Cluj-Mănăstur, editate de Sigismund Jakó și intitulate *A kolozsmonostori konvent jegyzőkönyvei*, vol. I, II, Budapesta, 1990.

Un capitol distinct al cercetării va fi dedicat mănăstirii Sf. Ana a clariselor din Oradea, care, în pofida faptului că aparținea primei ramuri feminine a Ordinului Franciscan și era situată în afara voievodatului, beneficiază de cea mai bogată documentare în izvoare. Includerea ei în prezentul proiect de cercetare este utilă prin prisma informațiilor pe care le poate oferi legat de statutul și activitatea comunităților religioase de femei regulate în general.

Cercetarea va cuprinde întocmirea unei baze de date istorice din surse documentare editate și inedite, culegerea de informații din surse narative și din documente vizuale (ridicări topografice istorice, stampe și fotografii), cu o încercare de localizare a mănăstirilor în topografia medievală a localităților Cluj, Brașov, Sibiu, Sighișoara, Mediaș și Târgu Mureș.

REZULTATE SCOTATE, GRADUL DE INTERES AL PROIECTULUI:

Se înscrie în curentul tematic prezent de mai multă vreme în cercetarea internațională sub numele generic "gender studies", care a luat amploare în ultimii ani și care include studierea comunităților religioase feminine. Proiectul completează cunoștințele privind prezența ordinilor religioase mendicante în Transilvania și topografia ecleziastică înainte de Reformă.

MODALITATEA DE VALORIFICARE A REZULTATELOR: Studiu publicat într-o revistă indexată CNSIS sau într-o culegere de studii/volum apărut la o editură clasată CNSIS.

TERMEN DE REALIZARE; PLANIFICAREA ETAPELOR:

Perioada de realizare: 2022-2023

2021: documentare din surse documentare editate și inedite, întocmirea de fișe

2022: identificarea amplasamentelor în cadrul localităților, analiza amplasamentelor și a caracteristicilor istorico-arhitecturale ale edificiilor din Sibiu și Sighișoara, influența asupra arhitecturii bisericilor fraților minori.

COLECTIV DE CERCETARE: Cercetător unic.

COLABORĂRI ÎN ȚARĂ ȘI STRĂINĂTATE: Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Baia Mare.

DIRECTOR

Acad. Marius Porumb

SECRETAR ȘTIINȚIFIC

Dr. Aurel Rustoiu

